

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ НАЗЕМНИХ СПОРУД І АЕРОДРОМІВ
КАФЕДРА АЕРОКОСМІЧНОЇ ГЕОДЕЗІЇ ТА ЗЕМЛЕУСТРОЮ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач випускової кафедри

_____Юрій ВЕЛИКОДСЬКИЙ

«__» _____ 2023 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА
(ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА)
ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ «БАКАЛАВР»
ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 193 «ГЕОДЕЗІЯ ТА ЗЕМЛЕУСТРІЙ»

Тема: «Еколого-економічні аспекти використання земель у ринкових умовах»

Виконавець: студентка групи ЗК-410Б

Забара Софія Євгенівна _____

Керівник: PhD з економіки, доцент Іщенко Наталія Федорівна _____

Нормоконтролер: к.е.н, доцент Стецюк Михайло Петрович _____

КИЇВ 2023

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет наземних споруд і аеродромів

Кафедра аерокосмічної геодезії та землеустрою

Спеціальність 193 «Геодезія та землеустрій»

Освітньо-професійна програма «Землеустрій та кадастр»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач випускової кафедри

_____ **Юрій ВЕЛИКОДСЬКИЙ**

«___» _____ 2023 р.

ЗАВДАННЯ

на виконання дипломної роботи

Забари Софії Євгенівни

1. Тема роботи: «Еколого-економічні аспекти використання земель у ринкових умовах» затверджена наказом ректора від 10.05.2023 р. № 677/ст.
2. Термін виконання роботи: з 29 травня по 25 червня 2023 р.
3. Вихідні дані роботи: законодавство України, спеціальна література та періодичні видання, інтернет-ресурси, наукові статті, Міська Програма розвитку земельних відносин і охорони земель на території Бериславської міської ради, План відновлення та розвитку Бериславської міської територіальної громади.
4. Зміст пояснювальної записки: теоретичні засади формування ринкових відносин в Україні. Особливості використання та охорони земель в Україні. Вплив ринкових відносин на еколого-економічні проблеми використання земель та шляхи їх вирішення.
5. Перелік обов'язкового ілюстративного матеріалу: 14 рисунків, 6 таблиць.
6. Календарний план-графік

№ з/п	Завдання	Термін виконання	Підпис керівника
1.	Пошук та опрацювання літературних джерел по темі дипломної роботи	29.05.2023	
2.	Розгляд теоретичних засад формування ринкових відносин в Україні;	30.05.2023	
3.	Дослідження особливостей використання та охорони земель в Україні, у тому числі, в умовах воєнного стану	07.06.2023	
4.	Опрацювання Міської Програми розвитку земельних відносин і охорони земель на території Бериславської міської ради, Плану відновлення та розвитку Бериславської міської територіальної громади	14.06.2023	
5.	Пошуки напрямів вирішення еколого-економічних проблеми використання земель в після воєнний період на прикладі Бериславської міської ради як деокупованої громади	17.06.2023	
6.	Підготовка роздаткового матеріалу та презентації на захист дипломної роботи	21.06.2023	

Дата видачі завдання: 29.05.2023 р.

Керівник дипломної роботи: Іщенко Н.Ф. _____

Завдання прийняла до виконання: Забара С.Є. _____

РЕФЕРАТ

Дипломна робота на тему: «Еколого-економічні аспекти використання земель у ринкових умовах» містить: 91 сторінка, 14 рисунків, 4 таблиці, 39 використаних джерел, 1 додаток.

Об'єктом дослідження є процес формування еколого-економічних проблем використання земель в ринкових умовах.

Предмет дослідження – сукупність теоретичних та методичних засад щодо впливу ринкових відносин на еколого-економічні проблеми використання земель.

Метою роботи є аналіз еколого-економічних проблем використання земельних ресурсів деокупованих територій та їх вирішення, враховуючи зовнішньоекономічні орієнтири діяльності.

Методи дослідження: збір інформації, узагальнення, пояснення, аналіз, індукція і дедукція, порівняння, монографічний.

Результатом бакалаврської роботи є оцінка впливу ринкових відносин на еколого-економічні проблеми використання земель на прикладі Бериславської територіальної громади в умовах воєнного стану та розгляд ділянок, деркупованих територій, як об'єктів ринкової економіки.

РАЦІОНАЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ, РИНОК ЗЕМЕЛЬ, ОХОРОНА
ЗЕМЕЛЬ, ТРАНСФОРМАЦІЯ РИНКОВИХ ВІДНОСИН

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ РИНКОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ.....	9
1.1. Поняття ринку землі	9
1.2. Формування та розвиток ринку земель в Україні.....	13
1.3. Сучасний стан ринку земель	16
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ В УКРАЇНІ	25
2.1. Еколого-економічні засади використання земельних ресурсів	25
2.2. Поняття та принципи раціонального використання та охорони земель	31
2.3. Нормативно-правові забезпечення використання та охорони земель в Україні.....	38
РОЗДІЛ 3. ВПЛИВ РИНКОВИХ ВІДНОСИН У ВОЄННИХ УМОВАХ НА ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ.....	47
3.1. Використання земель в умовах воєнного стану	47
3.2. Закордонний досвід вирішення еколого-економічних проблем використання земель, які постраждали в результаті військової агресії	52
3.3. Аналіз середовища та чинників трансформації деокупованої територіальної громади на прикладі Бериславської міської територіальної громади	59
3.4. Напрями вирішення еколого-економічних проблем використання земель деокупованої громади, їх відновлення та розвитку з урахуванням впливу ринкових відносин	68
ВИСНОВКИ.....	77

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	80
ДОДАТКИ.....	85

ВСТУП

Актуальність теми. Найбільш важливою еколого-економічною проблемою економіки України є питання раціонального використання земельних ресурсів, оскільки саме завдяки ефективному використанню земельних ресурсів можливе вирішення завдань щодо економічної безпеки, а також питань забезпечення продовольчої безпеки регіонів та країни в цілому, особливо в умовах воєнного стану. Сучасні еколого-економічні проблеми, які властиві Україні, зумовлені військовими діями та становлять серйозну перешкоду для подальшого економічного розвитку держави. Всі еколого-економічні проблеми незалежно від того, якими галузями господарства породжені, нерозривно пов'язані з певною територією. Внаслідок повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну значної шкоди завдано ґрунтам. Великі площі пошкоджені, засмічені та забруднені. Тому активізація процесів відновлення стану земельних ресурсів деокупованих територій, враховуючи зовнішньоекономічні орієнтири діяльності, зумовлює необхідність дослідження механізмів регулювання земельних відносин у контексті дотримання еколого-економічних імперативів в теперішніх ринкових умовах.

Метою роботи є аналіз впливу ринкових відносин на еколого-економічні проблеми використання земельних ресурсів та визначення напрямів вирішення таких проблем на прикладі Бериславської територіальної громади

В дипломній роботі поставлено наступні **завдання**:

- розглянути теоретичні засади формування ринкових відносин в Україні;
- дослідити особливості використання та охорони земель в Україні;
- здійснити огляд використання земель в умовах воєнного стану;
- простежити організацію раціонального використання земель в контексті ринкових трансформацій;

- опрацювати Міську Програму розвитку земельних відносин і охорони земель на території Бериславської міської ради на План відновлення та розвитку Бериславської міської територіальної громади;

- дослідити пошуки напрямів вирішення еколого-економічних проблеми використання земель на прикладі Бериславської міської ради як деокупованої громади.

Об'єктом дослідження є процес формування еколого-економічних проблеми використання земель в ринкових умовах.

Предмет дослідження – сукупність теоретичних та методичних засад щодо впливу ринкових відносин на еколого-економічні проблеми використання земель.

Методи дослідження: збір інформації, узагальнення, пояснення, аналіз, індукція і дедукція, порівняння, монографічний.

Практичне значення отриманих результатів полягає в оцінці впливу ринкових відносин на еколого-економічні проблеми використання земельних ресурсів на прикладі Бериславської міської ради в умовах воєнного стану. Дослідження такого питання дозволяє вибудувати схему введення в господарських обіг деокупованих ділянок, та, в подальшому, розгляд таких ділянок як об'єктів ринкової економіки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ РИНКОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

1.1. Поняття ринку землі

В ринковій економіці всі фактори виробництва, такі, як земля, праця та капітал повинні функціонувати як товар. Якщо будь-який ресурс у даному випадку земля, виключається з повноцінного товарного обігу, це призводить до звуження дії законів товарного виробництва і унеможлиблює досягнення повного ефекту від створення нових форм господарювання на селі ринкового типу.

На законодавчому рівні в Україні здебільшого вирішена проблема створення ринку засобів виробництва, робочої сили, цінних паперів, фінансових ресурсів, інформації, технологій тощо. З прийняттям Земельного кодексу України 2001 року [6] закладено правове підґрунтя і для створення ринку землі, це складний процес, зумовлений насамперед політичним чинником. Нерідко існує не цілком правильне розуміння суті ринку землі, яку часто трактують надто звужено, зводячи її лише до купівлі-продажу землі. Але це — помилкове тлумачення ринку землі. Навіть у країнах з високоорганізованими ринковими відносинами купівля-продаж сільськогосподарських земель має обмежений характер і становить, за даними ряду дослідників, лише 0,5—1 % від їх загальної площі.

Ринок землі — це набагато ширше поняття, в основу якого покладено юридичне визнання землі капіталом і можливість здійснення фізичними та юридичними особами загальноновизнаних у світі земельних операцій. Отже, ринок землі можна визначити як сукупність юридично-правових і економічних відносин, що виникають між суб'єктами такого ринку в процесі обігу земельних ділянок: їх оренди, обміну, купівлі-продажу, застави, дарування і спадкування.

Найважливішою умовою становлення повноцінного ринку землі є утвердження приватної власності на землю, яке дає право володіти, користуватися

і розпоряджатися нею. Водночас мають бути створені умови для практичної реалізації цього права. Власник земельної ділянки повинен мати можливість вільно в межах чинного законодавства використовувати право розпорядження землею шляхом її продажу, дарування, міни, передачі в заставу, спадщину та оренду. Також має бути економічна мотивація виходу на земельний ринок продавців земельних ділянок і їх покупців. При цьому покупці повинні мати відповідну платоспроможність і можливість отримувати прийнятний для них дохід від підприємницької діяльності в сфері сільськогосподарського виробництва. В свою чергу це вимагає створення сприятливо-го економічного середовища та інфраструктури земельного ринку.

Реалізація права власності на землю дає змогу здійснювати пошук більш ефективного господаря через купівлю-продаж землі та її оренду, залучати додаткові кредитні ресурси через заставу землі й одержувати додаткові інвестиції завдяки так званому зв'язаному продажу земельних ділянок. Світовий досвід, наприклад, Англії, переконує, що продаж сільськогосподарських земель нерідко відбувається саме таким способом, коли продана фермером земельна ділянка береться ним у довгострокову оренду (не менше ніж на 25 років) і водночас він інвестує у розвиток фермерського господарства обумовлену договором оренди частку виручених від продажу коштів. Ціна на землю при цьому дещо знижується (на 10—15 %), але взамін фермер отримує надійне фінансове джерело здійснення капіталовкладень у сільськогосподарське виробництво [1].

Невід'ємними елементами впорядкованості земельного ринку є:

- об'єкти (земельні ділянки, які перебувають в державній, комунальній та приватній власності);
- суб'єкти (громадяни та юридичні особи України, територіальні громади в особі відповідних органів місцевого самоврядування, спільні підприємства, іноземні громадяни та особи без громадянства, іноземні юридичні особи; іноземні держави);

- інфраструктура земельного ринку;
- державна регулююча правова база [13].

Інфраструктура ринку землі – це сукупність елементів, що забезпечують безперербійне багаторівневе функціонування суб'єктів земельних відносин і регулюють рух відповідних фінансових та інформаційних потоків. Функції інфраструктури ринку землі представлені на рис.1.1.

Рис. 1.1. Базові функції інфраструктури ринку землі

Державне регулювання – це вплив держави, спрямований на досягнення цілей її економічної політики в умовах ринкової економіки [7].

Більш точно дав визначення М. Корецький, який розглядає державне регулювання ринку землі в загальному контексті реалізації механізму державного регулювання економіки, тобто як систему засобів, важелів, методів і стимулів, за допомогою яких держава регулює економічні процеси, забезпечує реалізацію соціально-економічних функцій [8]. Держава здійснює регулювання ринку земель використовуючи ряд механізмів, основними серед яких є: правовий,

адміністративно-організаційний та економічний, умови та особливості дії яких досить детально представлено в роботі Омельчак К. [12].

Сукупність механізмів державного регулювання ринку землі та їх важелів представлено на рис. 1.2.

Загалом державне регулювання ринку землі передбачає застосування комплексу механізмів, реалізація яких забезпечує державі умови здійснення зваженої державної політики в сфері землекористування за рахунок розвитку відносин власності на землю.

Рис.1.2. Механізми державного регулювання ринку землі

1.2. Формування та розвиток ринку земель в Україні

У радянський період земля не була об'єктом купівлі-продажу, а відповідно і не існувало ринку землі. З початком земельної реформи в Україні більшість земель сільськогосподарського призначення була приватизована, що надало актуальності питанню запровадження їхнього ринкового обігу. В такому разі власники земельних ділянок (паїв) мали б право вільно здійснювати всі операції руху землі: надати в оренду, заставу, дарувати, передавати в спадщину і продавати. Причому останній момент особливо важливий для економічного обороту земельних ділянок.

Реформування земельних відносин в частині володіння було вперше здійснено в 1990 році шляхом прийняття Постанови Верховної Ради Української РСР «Про земельну реформу». Передбачався рівноправний розвиток різних форм господарювання на землі на основі добровільного вибору громадянами видів землеволодіння і землекористування із запровадженням системи захисту та гарантії їх прав. У січні 1992 року Законом України «Про форми власності на землю» було закріплено такі форми власності на землю: державну, колективну та приватну. Всі форми власності стали рівноправними.

Редакція Земельного кодексу України від 13 березня 1992 року [5] стала однією з форм реалізації земельної реформи, спрямованою на перехід до ринкових відносин. Певною формою ринкових перетворень стало відведення 1,3% усіх сільськогосподарських угідь для створення фермерських господарств.

Зміни ринкового спрямування активізувались в Україні з прийняттям Указу «Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям» № 720/95 від 8 серпня 1995 року. Передбачався порядок проведення розпаювання земельних ресурсів та їх передачу у власність. Таким чином, аграрна реформа в Україні на тому етапі привела до приватизації частини земельних ділянок, а отже, і до формування

ринкового обігу частини земельних ресурсів. Власникам земельних ділянок (паїв), надавалось право вільно дарувати, передавати та продавати паї [21].

Земельний кодекс України в редакції 2001 року [6] відрізняється від своїх попередників. Насамперед, ним чітко розмежовуються повноваження органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади, запроваджується інший порядок набуття у власність земельних ділянок громадянами, який передбачає виникнення права лише після отримання ними державних актів на право власності на земельні ділянки.

У 2014 році в Україні розпочалася політика децентралізації - реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, основною метою якої є створення умов для формування ефективної і відповідальної місцевої влади, здатної забезпечити комфортне та безпечне середовище для проживання людей по всій території України.

З 2015 року в Україні в рамках реформи децентралізації формувалися об'єднані територіальні громади, на основі яких у 2020 році сформовано новий адміністративно-територіальний устрій.

У 2018 році Європейський суд з прав людини визнав мораторій порушенням прав власності. Мораторій також поширювався на державні та комунальні землі.

Оскільки мораторій спотворює ринок збуту сільськогосподарських земель, більшість приватних сільськогосподарських земель здається в оренду. Ринок оренди сільськогосподарських земель також страждає через 7-річну мінімальну тривалість оренди, що призводить до того, що короткострокова оренда залишається в тіні. Ці проблеми призводять до неефективності аграрного сектору, обмеження доступу до фінансування, оскільки земля не може бути використана як застава, зменшення стимулів для інвестицій та сталого використання землі та зниження доходів від оренди та оподаткування та вартості активів для власників земель.

Новий етап реформ відносин власності на землю розпочався в 2019 році з розробкою Проекту "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України

щодо обігу земель сільськогосподарського призначення” [16]. Цей документ визначає такі основні напрями реформ: землю можна буде продавати тільки на електронних земельних аукціонах; під час транзакції буде проводитись обов’язкова реєстрація цін на землю; передбачається скасування заборони на передачу прав на сільськогосподарську власність від однієї особи до іншої; придбати землю зможуть громадяни України, державні та юридичні особи зареєстровані в Україні.

Початок земельної реформи анонсували на літо 2020 року. Загальна площа сільськогосподарських земель, яка може перебувати в оренді і власності однієї особи, з урахуванням земель, які перебувають під контролем пов’язаних осіб, згідно з документом, не може перевищувати 35% площі угідь на території громади, не більше 15% області і не більше 0,5% країни. До того часу уряд планує поліпшити фінансове середовище в країні та створити умови для кредитування операцій з придбання землі під 14-15% річних. Узагальнюючи короткий екскурс в історію слід зауважити, що: по-перше, процес реформування відносин землевласності в Україні має тривалу історію розвитку, але не забезпечив формування ефективного землевласника; по-друге суспільного консенсусу щодо змісту реформ та часу їх проведення до сьогодні не має.

В узагальненому вигляді можна виділити декілька етапів розвитку системи законодавства у сфері земельних ресурсів (рис.1.3).

Земельна реформа триває. Однак ряд наступних кроків та пріоритетів залежить від цілей реформи в цілому та на нинішньому етапі. З огляду на ключові питання, згадані вище, земельна реформа 2019-2024 рр. буде спрямована на:

- підвищення продуктивності використання земель, забезпечення рівного захисту прав та рівного доступу до ринку землі та необхідних фінансових ресурсів для всіх власників землі та землекористувачів;
- більш раціональне використання земель та стійкість до змін клімату;
- підвищення прозорості використання землі, доступу до інформації та запобігання корупції.

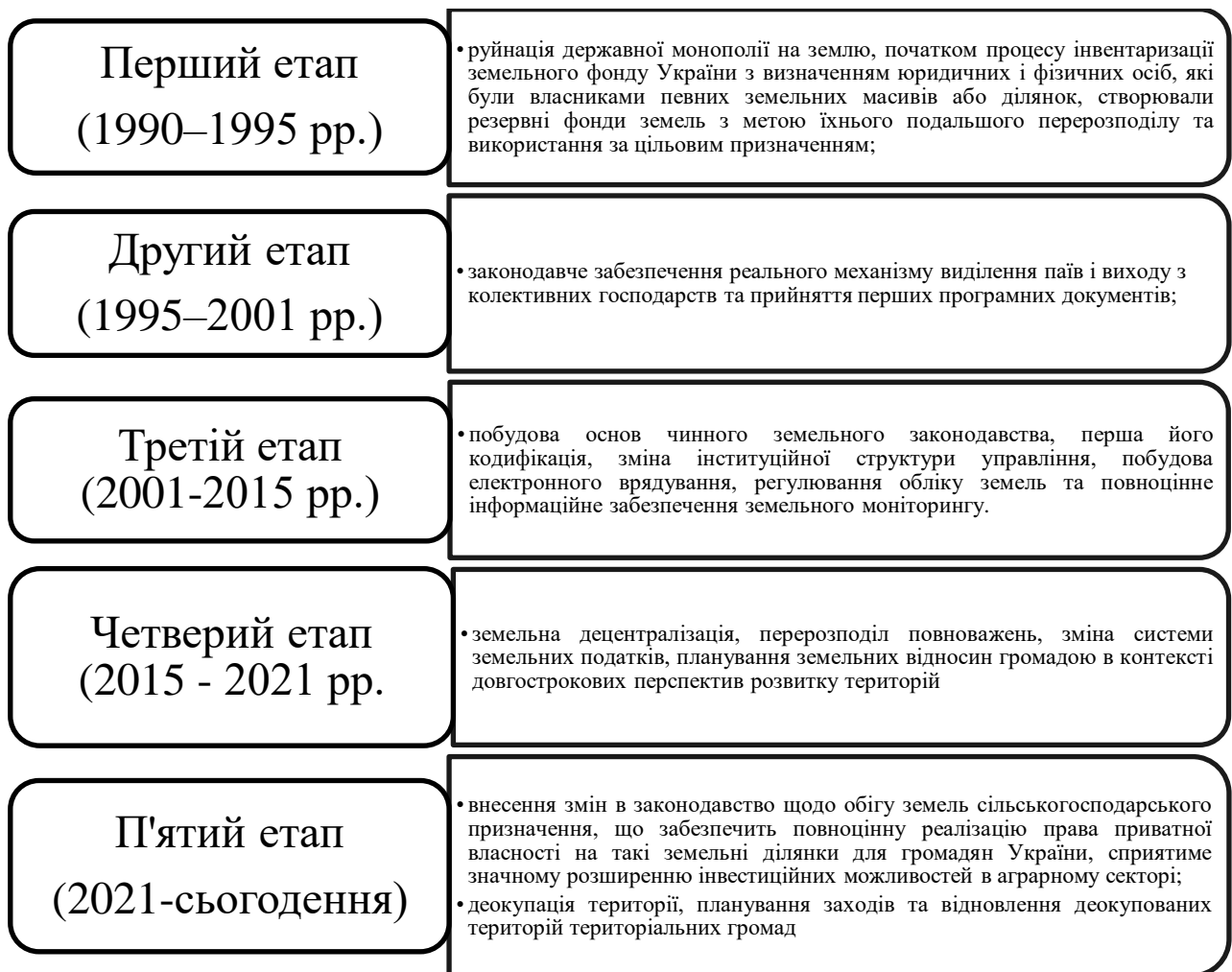

Рис. 1.3. Етапи еволюції нормативної бази щодо ринку землі

1.3. Сучасний стан ринку земель

В умовах воєнного стану врегулювання земельних відносин відіграє неабияку роль, адже від цього залежить безпека не лише земельної та аграрної сфер, а й усієї країни в цілому. Тому прийнято низку нормативно-правових актів, які спрямовано на пристосування земельних відносин з урахуванням особливостей нової дійсності. Основними серед них є Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану" [18] та Закон України "Про внесення змін до деяких

законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану" [17].

24 лютого 2022 року вимкнений доступ до державних реєстрів, у тому числі, до Реєстру речових прав на нерухоме майно, Державного земельного кадастру тощо. Така ситуація унеможливила укладення правочинів щодо нерухомості, тобто також не могли відчужуватися і земельні ділянки. Ринок земель було призупинено.

З травня 2022 року їх функціонування почали відновлювати. Постановою Кабінету Міністрів України від 19.04.2022 р. № 480 фактично відновлено роботу Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, проте з певними обмеженнями.

З 9 червня 2022 року в Україні відновлено функціонування Державного земельного кадастру відповідно до наказу Держгеокадастру від 09.06.2022 № 141 «Про відновлення функціонування Державного земельного кадастру», погодженого Міністром аграрної політики та продовольства України [15].

Цікаво, що під час дії воєнного стану на відповідних територіях не підлягає обмеженню (крім комендантської години) виконання сертифікованим інженером-землевпорядником та/або сертифікованим інженером-геодезистом обстежувальних, вишукувальних, топографо-геодезичних робіт, у тому числі для складання документації із землеустрою, використання геодезичного обладнання користування геодезичними та картографічними даними, відомостями про координати пунктів Державної геодезичної мережі, а також надання відомостей про координати поворотних точок меж об'єктів Державного земельного кадастру, за умови надання сертифікованому інженеру-землевпоряднику та/або сертифікованому інженеру-геодезисту органом Служби безпеки України спеціального дозволу на виконання топографо-геодезичних вишукувань під час дії воєнного стану [17].

Розглянемо наступні особливості врегулювання земельних відносин під час воєнного стану.

Проведення земельних торгів. Відповідно до законодавства виключно на земельних торгах дозволено продавати або передавати в користування (оренду, суперфіцій, емфітевзис) земельні ділянки державної та комунальної власності, а земельні ділянки приватної форми власності дозволено продавати або передавати у користування лише з ініціативи їх власників. Проте на час дії воєнного стану спрощено можливість отримання в користування земельних ділянок державної та комунальної власності. Наразі заборонено проводити земельні торги щодо набуття прав оренди, емфітевзису, суперфіцію щодо земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної та комунальної власності. Такі вимоги не поширюються на земельні ділянки приватної форми власності та інші категорії земель.

Автоматичне поновлення договорів оренди, суборенди, емфітевзису, суперфіцію, земельного сервітуту. Такі договори вважаються поновленими на один рік без волевиявлення сторін таких договорів й поновлення не потребує внесення відповідних змін до Держреєстру речових прав, а сам договір вважається поновленим без внесення відповідних відомостей до реєстру.

Спрощення передачі в оренду земель сільськогосподарського призначення державної та комунальної форм власності. Це можливість передавати в оренду земельні ділянки сільськогосподарського призначення лише для ведення товарного сільськогосподарського виробництва державної та комунальної власності (крім тих, що перебувають у постійному користуванні осіб, які не належать до державних, комунальних підприємств, установ, організацій), а також земельних ділянок, що залишилися у колективній власності колективного сільськогосподарського підприємства, сільськогосподарського кооперативу, сільськогосподарського акціонерного товариства, нерозподілених та невитребуваних земельних ділянок і земельних часток (паїв) без проведення земельних торгів.

Надання права землекористувачам передання в оренду земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної та комунальної власності. Уперше

в історії України землекористувачам, які використовують земельні ділянки сільськогосподарського призначення державної, комунальної власності на праві постійного користування (крім державних, комунальних підприємств, установ, організацій) та емфітевзису, надано право передавати їх в оренду. Такі ділянки передають в оренду строком до одного року та лише для ведення товарного сільськогосподарського виробництва.

Спрощення порядку передання в оренду земельних ділянок державної та комунальної власності особам та підприємствам, виробництво яких переміщено (евакуйовано) із зони бойових дій. На період дії воєнного стану скасовано обов'язковість продажу або передання в користування земельних ділянок державної та комунальної власності на земельних торгах.

Зміна цільового призначення. Здійснюють без сплати втрат лісогосподарського та сільськогосподарського виробництва; розроблення документації із землеустрою; обмежень, установлених для зміни цільового призначення особливо цінних земель зміну цільового призначення земельної ділянки всіх форм власності для цілей: розміщення виробничих потужностей підприємств, переміщених (евакуйованих) із зони бойових дій; розміщення річкових портів (терміналів) на річці Дунай та мультимодальних терміналів, виробничо-перевантажувальних комплексів, доцільність будівництва (розширення) яких визначено рішенням Міністерства інфраструктури України; будівництва мереж електропостачання, газорозподільних, водопровідних, теплопровідних, каналізаційних мереж, електронних комунікаційних мереж, об'єктів магістральних газопроводів.

У період призупинення функціонування ДЗК зміну цільового призначення реєстрували у книзі реєстрації землеволодінь і землекористувань [11].

19 жовтня 2022 року Верховна Рада України ухвалила Закон про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо відновлення системи оформлення прав оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення та удосконалення

законодавства щодо охорони земель (реєстр. №7636). Серед основних змін з 19.11.2022 (дата набрання чинності законом):

- припиняє дію норма щодо автоматичної пролонгації всіх договорів оренди земель сільськогосподарського призначення, які закінчилися в період воєнного стану;
- автоматично пролонгованими на один рік (з дати закінчення строку дії договору) залишаються договори оренди земель сільськогосподарського призначення усіх форм власності, які закінчилися в період дії воєнного стану та до 18 листопада 2022 року (включно).
- на всі договори оренди, у яких строк оренди закінчується з 19 листопада 2022 року більше не поширюється норма про їх автопродлонгацію на один рік, отже їх припинення відбувається в загальному порядку;
- відновлюється реєстрація прав оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно, яка була зупинена через війну і зупинення Державного земельного кадастру;
- відновлюються проведення земельних торгів з передачі у користування земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної та комунальної власності;
- скасовується необхідність відшкодування втрат сільськогосподарського призначення у разі зміни цільового призначення земельних ділянок сільськогосподарського призначення тощо.

Окрім того, законом дозволили в умовах воєнного стану безоплатну приватизацію земельних ділянок, на яких розташовані будівлі, споруди, що перебувають у приватній власності, а також земельних ділянок, які передані громадянам у користування до набрання чинності Земельним кодексом України.

На сьогодні ринок землі з його обмеженням на купівлю землі сільгосподарського призначення виключно фізичними особами - громадянами

України і заборonoю на концентрацію більше 100 га в одних руках залишається перехідним періодом перед відкриттям ринку для юридичних осіб з 1 січня 2024 року.

Зі старту ринку землі в липні 2021 року до початку війни було укладено близько 100000 договорів купівлі-продажу земель сільськогосподарського призначення. Після 24.02.2022 така динаміка фактично звелась до нуля. Відповідно до інформації з Міністерства аграрної політики та продовольства України, яка міститься в дашборді (рис.1.4), станом на 31 березня 2023 року укладено 43 181 угоду на ринку землі. Правочини охоплюють площу у 80 051 га [25].

Найактивнішими регіонами (за площею земель, щодо яких зареєстровано правочини) стали Хмельниччина (8,4 тис. га); Полтавщина (8,3 тис. га); Вінниччина (8,3 тис. га); Кіровоградщина (8 тис. га); Дніпропетровщина (7,8 тис. га).

Наразі подали заяви для отримання доступу до Державного земельного кадастру 5676 нотаріусів. Усього заяв – 6392, із них погоджено – 5562, відмову отримали 830.

Середня ціна 1 га землі в Україні станом на лютий 2023 року становила 39 050 грн, на березень – 77 940 грн. Такий показник отримано на основі 133 083 угод із продажу землі за площею в 299 984 га.

Прослідкуємо зміну вартості землі по роках та областях за даними, поданими в таблиці 1.1 та відображеними на рис.1.5. Розглядається середня ціна на початок відкриття ринку земель (липень 2021), за місяць до початку війни (січень 2022), на початку війни до закриття реєстрів (лютий 2022), під час війни після відкриття реєстрів (травень 2022), станом на сьогодні (останні дані з дашборду – березень 2023 року).

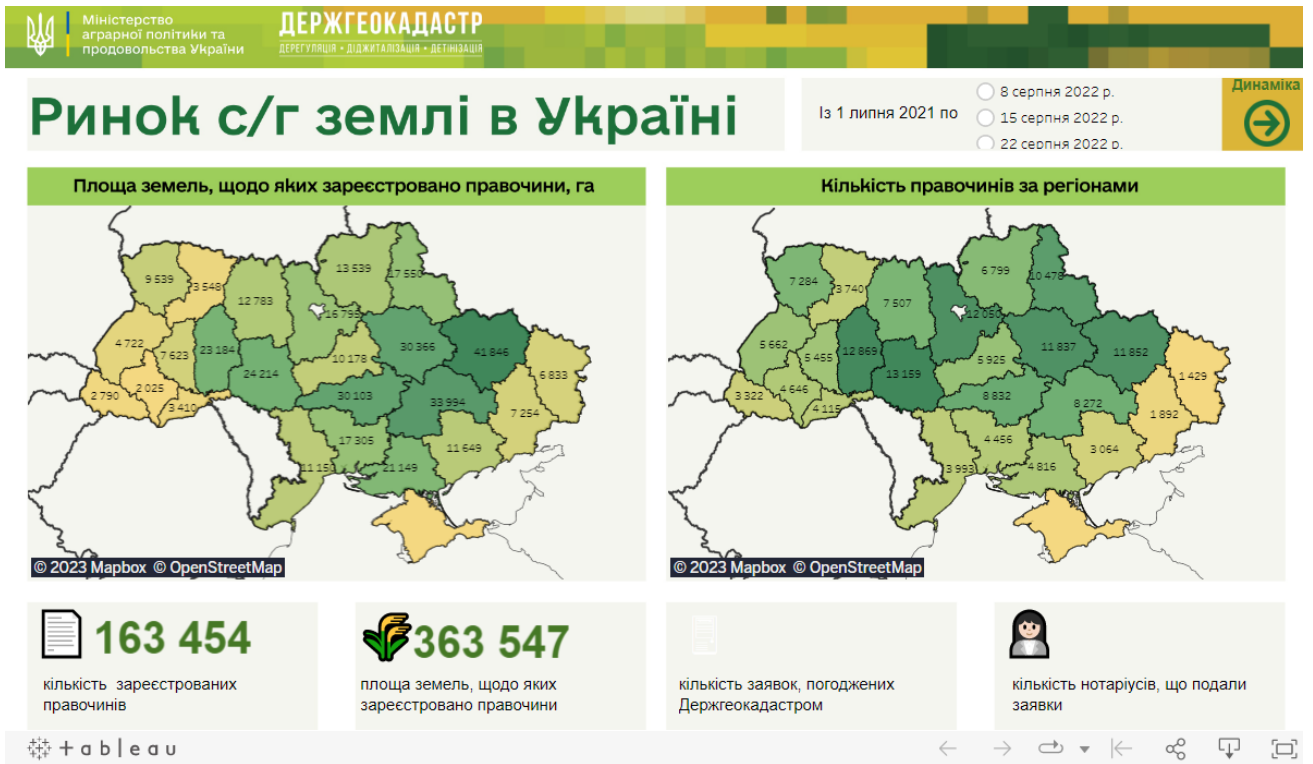

Рис. 1.4. Зовнішній вигляд дашборду із детальною інформацією про функціонування ринку землі

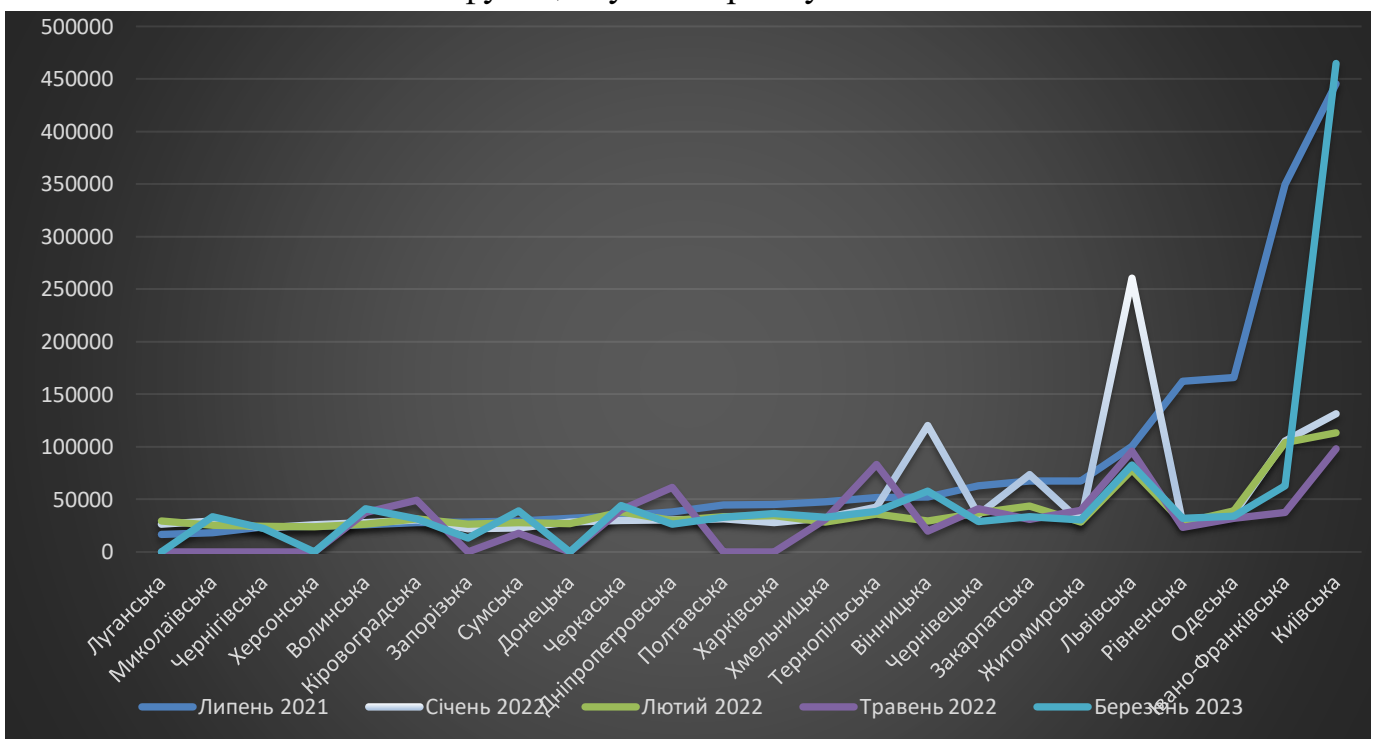

Рис.1.5. Зміна вартості землі по роках та областях

Зміна вартості землі по роках та областях

№	Область	Середня ціна за га, грн				
		Липень 2021	Січень 2022	Лютий 2022	Травень 2022	Березень 2023
1.	Луганська	16650	26584	29456	-	-
2.	Миколаївська	18132	29616	25414	-	33261
3.	Чернігівська	23787	22768	24507	-	22510
4.	Херсонська	24599	25844	23961	-	-
5.	Волинська	25720	28055	26306	37781	41279
6.	Кіровоградська	28011	30508	31234	49254	31588
7.	Запорізька	28524	22011	26442	-	13201
8.	Сумська	29381	23030	28021	17925	39325
9.	Донецька	31777	28305	27055	-	-
10.	Черкаська	34285	30065	38001	40100	44332
11.	Дніпропетровська	38306	30444	29974	61299	26606
12.	Полтавська	44653	31655	33389	31 144	33103
13.	Харківська	45150	28140	34644	-	36294
14.	Хмельницька	47707	32312	28327	30887	32928
15.	Тернопільська	51816	42710	35866	82990	38465
16.	Вінницька	52300	120443	29394	19719	58032
17.	Чернівецька	62681,	35390	37054	40863	28893
18.	Закарпатська	67315	73763	43705	31072	33742
19.	Житомирська	67389	28940	28489	39824	30675
20.	Львівська	100672	260445	78289	95781	82555
21.	Рівненська	162252	27576	27766	23205	32209
22.	Одеська	166088	35889	38895	31753	33812
23.	Івано-Франківська	349614	105760	103954	37384	63044
24.	Київська	445445	131601	113342	98125	464799

Лідуючу позицію майже у кожній виборці за місяцями займає Київська область. Така тенденція є логічною, адже Київ приваблює українців робочими місцями, найвищими в країні зарплатами та розвинутою інфраструктурою.

Найнижчі ціни на землю у прифронтових областях: Миколаївській, а також тимчасово частково окупованій Запорізькій та Херсонській областях. Луганська та Донецька області майже не мають статистичних даних, тому що там ведуться активні бойові дії. Угод з купівлі-продажу там зараз не відбувається.

Згідно з прогнозами спеціалістів значного росту цін на землю до 2024-2025 років не очікується, а вже на другому етапі земельної реформи, коли на ринок заїде

великий капітал, попит суттєво перевищуватиме пропозицію і «потягне» за собою ціни.

Західні ділянки України виглядають безпечнішими, але і вартість землі там вища (Львівська, Івано-Франківська області). Але є значна частина клієнтів, які розуміють агрокліматичні особливості Чернігівської, Сумської або Полтавської області і інвестують туди, оскільки вважають, що там є більший потенціал дохідності. Тому не можна однозначно говорити про зсув активності ринку на захід, хоча на окупованих територіях угоди взагалі не можуть проводитись [24].

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ В УКРАЇНІ

2.1. Еколого-економічні засади використання земельних ресурсів

Еколого-економічні проблеми України становлять серйозну перешкоду для подальшого економічного розвитку держави. Характерними особливостями сучасного етапу розвитку людства є швидке й виснажливе використання не відновлювальних видів природних ресурсів та експлуатацію відновлюваних із швидкістю, що вища можливості їхнього відновлення. Важливою причиною виникнення низки проблем в системі сільськогосподарського землекористування є трансформація земельних відносин України до ринкового типу без сформованих ефективних механізмів реформування

Україна серед європейських країн має найвище значення інтегрального показника антропогенного навантаження на природне середовище. Головним джерелом забруднення є водні та земельні ресурси, деградація ґрунтів, водойм тощо. Отже, це екологічне питання на національному рівні, яке має тенденцію до поглиблення, потребує запровадження саме системного підходу для сприяння збереження довкілля в усьому світі та реформування національної еколого-економічної політики. Інтеграція економічних та екологічних інтересів у процесі функціонування національного господарства має першочерговий характер враховуючи потребу у забезпеченні необхідних умов для стійкого розвитку [2].

В сучасних умовах актуальною є концепція формування еколого-економічної мережі, яку досить активно використовують розвинені європейські країни. За досвідом Всеєвропейської стратегії щодо збереження біологічного і ландшафтного різноманіття, ключовими елементами, які необхідні для розробки екомережі є: природні осередки, які виступають інструментом для збереження природних екосистем; екологічних коридорів з метою забезпечення взаємного зв'язку між

відповідними природними осередками і сприяння розселенню й природної міграції різних видів тваринного світу між відповідними природними ядрами; сфер відновлення порушених екосистем; необхідних буферних зон, які насамперед представляють собою захист певних природних осередків від можливого негативного впливу чинників зовнішнього середовища.

Серед головних умов для забезпечення формування еколого-економічної мережі в країні є значне розширення площі відповідного природно-заповідного фонду України практично вдвічі, таким чином, відбувається досягнення оптимального рівня, який є не менше ніж 10 відсотків від площі країни. Становлення й розвиток екомережі передбачає наукове обґрунтування й економічну доцільність проведення структурних змін у земельному фонді шляхом перенесення частини земель до тих об'єктів, які підлягають охороні, для забезпечення цілісності такої мережі [28].

Враховуючи те, що значна кількість областей України характеризується інтенсивністю сільськогосподарського використання земель, активізація значної фрагментації природних ландшафтів, які насамперед збереглися на тих землях, які використовувались в інших сферах економіки або ж були досить непридатними для застосування за своїми існуючими природними властивостями. Для забезпечення інтенсивного використання території значної кількості областей відбувається суттєве скорочення площі лісів, природно-заповідних зон, відбуваються невідворотні ерозійні процеси, біологічні властивості ресурсів втрачаються і ландшафтне біорізноманіття, починає змінюватись водний режим і стан екологічної системи загалом.

Таким чином, природоохоронні заходи саме на державному рівні проводяться у недостатній мірі та потребують значних нових підходів й напрямів для модернізації з метою гарантування еколого-економічної безпеки країни й окремих її територій.

Екологічна безпека орієнтована на створення передумов щодо розвитку суспільства у відповідних придатних природно-кліматичних умовах і сприятливого стану навколишнього середовища. Тому напрями у сфері природоохоронної діяльності та раціональне використання земельних ресурсів має ґрунтуватися на використанні екологічно орієнтованого сталого розвитку із урахуванням специфічних територіальних характеристик [4]. У відповідності до діючого в Україні законодавства раціональне природокористування регламентує сукупність ключових програмно-цільових підходів, які насамперед включають різні програми на рівні держави й регіонів у сфері збереження й відновлення природних ресурсів для отримання еколого-економічних пріоритетів у розвитку різних галузей економіки та збереження природного середовища в перспективі для майбутніх поколінь. Регулювання такого процесу відбувається через систему еколого-економічних стимулів та важелів, які є важливими складовими відповідного механізму (рис. 2.1).

Актуальним на сьогодні є використання сталого землекористування – а саме використання земель, що визначається тривалим користуванням земельною ділянкою без зміни її цільового призначення, погіршення її якісних характеристик та забезпечує оптимальні параметри екологічних і соціально-економічних функцій територій

Зважаючи на зміст рис. 2.1., актуальним є формування ефективного екологічного ринку через відповідну інфраструктуру, а саме: екоаудит, екобанк, екострахування, екоінвестиції [10]. Екологічне страхування та екологічний аудит є основним важелем для стимулювання екологічної свідомості. Саме практична реалізація таких інструментів забезпечує не тільки результати діяльності суб'єктів господарювання, а й формує досить позитивний імідж, необхідний інвестиційний клімат та знижує рівень можливих екологічних загроз на відповідних територіях

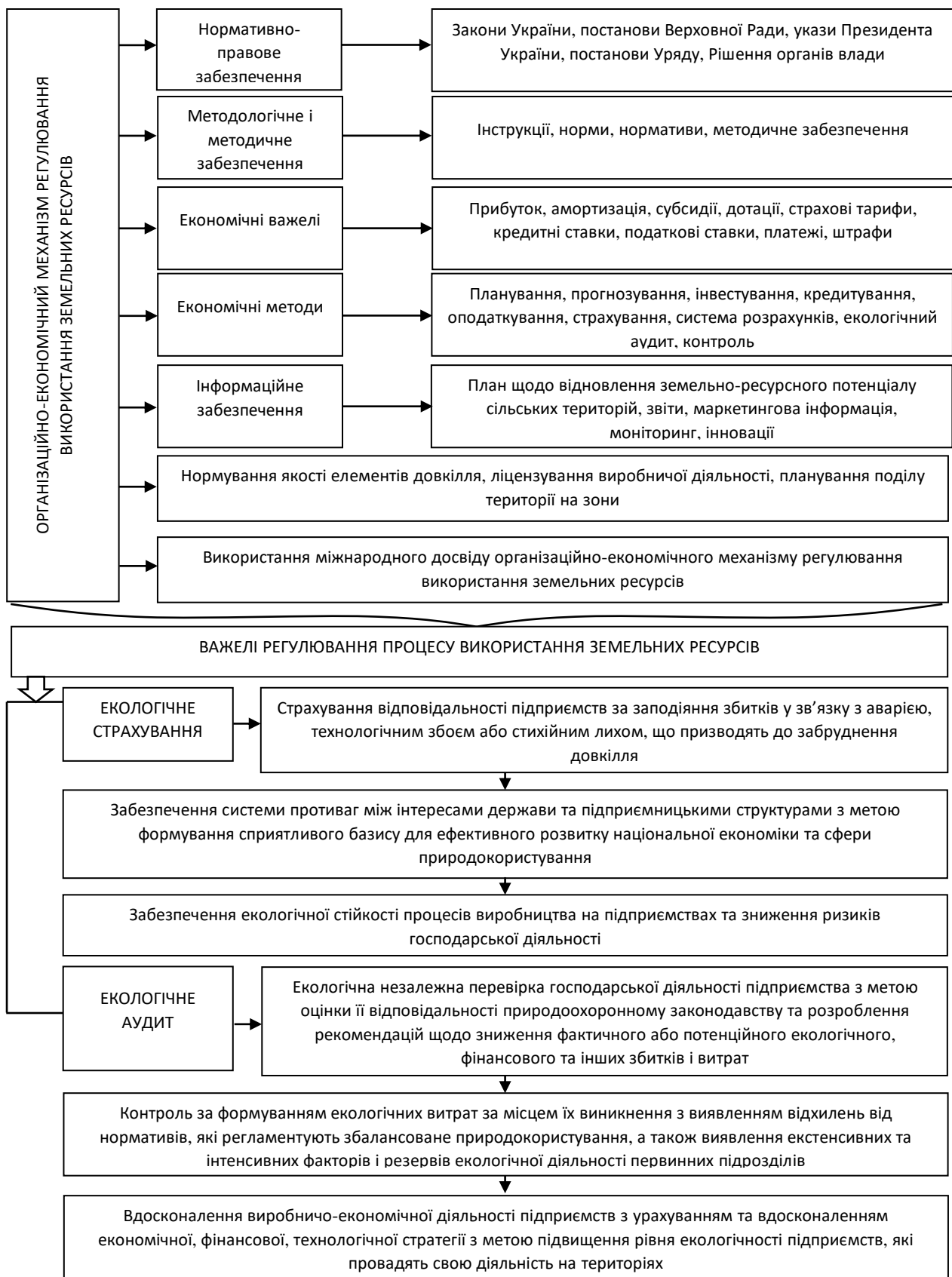

Рис. 2.1. Структура організаційно-економічного механізму державного регулювання використання земельних ресурсів на засадах екологічності

Узагальнюючи отриману інформацію варто зазначити, що значна більшість країн використовує механізми саме екологічного управління, які також можуть включати: різні платежі за природокористування, які представляють собою платежі за використання відповідного природного земельного ресурсу; податки, які призначені для забезпечення раціонального використання таких ресурсів й не компенсуються такими платежами за їх використання; різні субсидії у вигляді форм фінансової допомоги, яка надається забруднювачам або ж користувачам таких ресурсів на цілі охорони природного середовища (пільгові позики, зниження ставок податку, прискорена амортизація); виплати різних компенсацій за завдану шкоду екологічній системі: суми, які сплачуються відповідно до діючого законодавства у порядку компенсації за таку шкоду, яка заподіяна діяльністю, що викликає зростання забруднення навколишнього природного середовища; передача дозволу, права чи квоти - заснованої на принципах, що будь-яке збільшення рівня використання природних земельних ресурсів має бути компенсовано відповідним зниженням на рівну величину, або ж більшої за неї.

Усі інструменти державної політики щодо використання земельних ресурсів повинні враховувати можливості та мотивацію можливих учасників такого процесу у виробничій й соціальній сферах зберігати та примножувати національне багатство країни та її регіонів, обмежувати негативний вплив ризиків та гарантувати екологічну безпеку.

Наприклад, законодавством передбачено (за відсутності інструменту реалізації), що економічне стимулювання раціонального використання та охорони земель включає:

а) надання податкових і кредитних пільг громадянам та юридичним особам, які здійснюють за власні кошти заходи, передбачені загальнодержавними та регіональними програмами використання і охорони земель;

б) виділення коштів державного або місцевого бюджету громадянам та юридичним особам для відновлення попереднього стану земель, порушених не з їх вини;

в) звільнення від плати за земельні ділянки, що перебувають у стадії сільськогосподарського освоєння або поліпшення їх стану згідно з державними та регіональними програмами;

г) компенсацію з бюджетних коштів зниження доходу власників землі та землекористувачів внаслідок тимчасової консервації деградованих та малопродуктивних земель, що стали такими не з їх вини.

Також досить гострим на сьогодні залишається питання екологізації процесу виробництва, використання природоохоронних заходів і сприяння сталого розвитку. Так, серед індикаторів організації діяльності відповідно до критеріїв екологічності і принципів щодо соціальної відповідальності бізнесу є контроль за дотриманням науково обґрунтованого ліміту виникнення відходів, що за умови їх неправильного поводження і утилізації, можуть становити значну екологічну загрозу [3].

Отже, саме підвищення інвестиційної привабливості у даному контексті повинне забезпечуватись не підвищенням ринкової вартості на землю, а шляхом проведення докорінних інноваційно-структурних зрушень у використанні природного ресурсу; через мотивування протекціоністських заходів на засадах оптимального соціально відповідального ведення бізнесу. Доцільно провести не розпродаж земельно-ресурсного базису, який формується з плином часу, а поступового переходу від аналізу кількісних характеристик результатів діяльності підприємств відповідно до інтенсивних трансформацій у веденні господарювання, до визначення рівня соціальної відповідальності бізнесу, до підтримання культури землекористування і формування орієнтирів цінностей екологічної культури, механізмів та інструментів еколого-економічної політики держави.

2.2. Поняття та принципи раціонального використання та охорони земель

У процесі господарської діяльності земля перетворилася в засіб виробництва. Будучи унікальним природним ресурсом, земля охороняється законом. Дотримання екологічних вимог є обов'язковою умовою для всіх землекористувачів та землевласників, адже від організації раціонального використання земель залежить рівень соціально-економічного розвитку регіону.

Поняття раціонального використання земель не є законодавчо визначеним, а думки вчених стосовно цього тлумачення різняться. Так, деякі з них визначають раціональність землекористування через досягнення максимального ефекту у здійсненні цілей землекористування, але опосередковують такий ефект через урахування корисної взаємодії землі з іншими природними факторами [3]. Інші раціональним землекористуванням вважають використання землі в обсягах та способом, які забезпечують сталий економічний розвиток, що не призводить до порушення відновлювальних властивостей природи і погіршення екологічних умов навколишнього природного середовища [30]. Крім того, існує думка, відповідно до якої раціональне використання землі передбачає досягнення максимального ефекту в цілях землекористування. Отже, на підставі викладеного цілком можливо зробити висновок, що раціональність у землекористуванні полягає в максимальному задоволенні потреб суб'єкта використання земель при нанесенні самій земельній ділянці мінімальної шкоди.

Охорона земель є системою правових, організаційних, економічних, технологічних та інших заходів, спрямованих на раціональне використання земель, запобігання необґрунтованому вилученню земель сільськогосподарського призначення для несільськогосподарських потреб, захист від шкідливого антропогенного впливу, відтворення і підвищення родючості ґрунтів, підвищення продуктивності земель лісового фонду, забезпечення особливого режиму

використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення.

Основними принципами державної політики у сфері охорони земель є:

- забезпечення охорони земель як основного національного багатства Українського народу;
- пріоритет вимог екологічної безпеки у використанні землі як просторового базису, природного ресурсу і основного засобу виробництва;
- відшкодування збитків, заподіяних порушенням законодавства України про охорону земель;
- нормування і планомірне обмеження впливу господарської діяльності на земельні ресурси;
- поєднання заходів економічного стимулювання та юридичної відповідальності в галузі охорони земель;
- публічність у вирішенні питань охорони земель, використанні коштів Державного бюджету України та місцевих бюджетів на охорону земель.

Завданнями охорони земель є забезпечення збереження та відтворення земельних ресурсів, екологічної цінності природних і набутих якостей земель.

Система заходів у галузі охорони земель включає:

- державну комплексну систему спостережень;
- розробку загальнодержавних і регіональних (республіканських) програм використання та охорони земель, документації із землеустрою в галузі охорони земель;
- створення екологічної мережі;
- здійснення природно-сільськогосподарського, еколого-економічного, протиерозійного та інших видів районування (зонування) земель;
- економічне стимулювання впровадження заходів щодо охорони та використання земель і підвищення родючості ґрунтів;
- нормування.

У визначених законодавством випадках передбачається охорона земель при здійсненні господарської діяльності, а саме:

- при здійсненні господарської діяльності на землях сільськогосподарського призначення: забезпечується на основі реалізації комплексу заходів щодо збереження продуктивності сільськогосподарських угідь, підвищення їх екологічної стійкості та родючості ґрунтів, а також обмеження їх вилучення (викупу) для несільськогосподарських потреб - передбачається державними і регіональними програмами, відповідно до схем землеустрою і техніко-економічного обґрунтування використання та охорони земель адміністративно-територіальних одиниць, робочих проектів землеустрою;

- при здійсненні меліорації: здійснення заходів, спрямованих на запобігання підтопленню, заболоченню, засоленню, забрудненню ґрунтів, вітровій і водній ерозії меліорованих земель, їх деградації, погіршенню стану водних об'єктів, а також дотримуватися вимог законодавства про охорону земель, режиму використання територій, що підлягають особливій охороні, нормативів у галузі охорони земель та відтворення родючості ґрунтів, екологічно безпечного зрошення, осушення, управління поливами та водовідведенням - передбачається Законом України "Про меліорацію земель";

- при застосуванні пестицидів і агрохімікатів: мінімізація використання пестицидів за рахунок впровадження біологічного землеробства та інших екологічно безпечних, нехімічних методів захисту рослин; безпечність для здоров'я людини та навколишнього природного середовища під час їх виробництва, транспортування, зберігання, випробування і застосування - таке застосування здійснюється відповідно до Закону України «Про пестициди і агрохімікати»;

- при веденні лісового господарства: лісокористувачі, незалежно від форми власності і господарювання, забезпечують збереження та підвищення родючості ґрунтів, їх належний екологічний стан відповідно до вимог законодавства України; заготівля деревини на схилах повинна проводитися на

основі екологобезпечних та ґрунтозахисних технологій, які зводять до мінімуму руйнування ґрунтового покриву земельних ділянок;

- при веденні водного господарства: здійснюється шляхом обмеження антропогенного впливу на них і додержання особливого режиму їх використання відповідно до закону; при розміщенні, проектуванні, будівництві, реконструкції та експлуатації водогосподарських об'єктів передбачаються заходи, спрямовані на запобігання підтопленню, заболоченню, засоленню та забрудненню продуктивних земель, погіршенню якості ґрунтів; забороняється скидання стічних вод та вод, що забираються із забруднених джерел, якщо внаслідок цього може відбутися деградація і забруднення ґрунтів небезпечними речовинами;

- при використанні земель водного фонду, наданих для рибогосподарських цілей: здійснюється шляхом вжиття заходів щодо запобігання погіршенню водних живих ресурсів, а також затопленню, підтопленню та заболоченню продуктивних земель, що прилягають до водних об'єктів.;

- при спорудженні та експлуатації лінійних інженерних споруд: доріг, трубопроводів, ліній електропередачі та зв'язку, а також інших лінійних інженерних споруд) спеціально уповноважені органи виконавчої влади в галузі охорони земель здійснюють постійний контроль за станом ґрунтового покриву на цих та прилеглих до них земельних ділянках; підприємства, установи та організації трубопровідного транспорту несуть відповідальність за забруднення земель небезпечними речовинами, що транспортуються трубопроводами;

- охорона земель і ґрунтів від забруднення небезпечними речовинами: Господарська та інша діяльність, яка зумовлює забруднення земель і ґрунтів понад установлені гранично допустимі концентрації небезпечних речовин, забороняється; нормативи гранично допустимих концентрацій небезпечних речовин у ґрунтах, а також перелік цих речовин встановлює Кабінет Міністрів України;

- від забруднення відходами: підприємства, установи та організації, а також громадяни, діяльність яких пов'язана з накопиченням відходів, зобов'язані

забезпечувати своєчасне вивезення таких відходів на спеціальні об'єкти, що використовуються для їх збирання, зберігання, оброблення, утилізації, видалення, знешкодження і захоронення;

- від ерозії та зсувів: у землепорядній, містобудівній та іншій документації передбачаються заходи щодо забезпечення протиерозійної та протизсувної стійкості території, забороняється розорювання схилів крутизною понад 7 градусів (крім ділянок для залуження, залісення та здійснення ґрунтозахисних заходів);

- у процесі містобудівної діяльності: територіальний розвиток житлової та громадської забудови в межах населених пунктів, а також спорудження об'єктів інженерно-транспортної інфраструктури здійснюються з урахуванням вимог раціонального використання земель; розміщення і будівництво об'єктів житлово-комунального, промислового, транспортного, іншого призначення здійснюються відповідно до затверджених у встановленому порядку містобудівної документації та проектів цих об'єктів;

- при застосуванні нових технічних засобів і технологій: при розміщенні, проектуванні, будівництві та введенні в дію нових і реконструйованих об'єктів, застосуванні нових технічних засобів і технологій, які справляють негативний вплив на екологічний стан, передбачаються заходи щодо запобігання небезпечним екологічним і санітарно-гігієнічним наслідкам, раціонального використання та охорони земель;

- земель оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного, природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення: здійснюється шляхом включення цих земель до складу екологічної мережі, обмеження їх вилучення (викупу) для інших потреб та обмеження антропогенного впливу на такі землі.

Також для припинення виснаження земельних ресурсів використовують консервацію земель - припинення господарського використання на визначений термін та залуження або залісення деградованих і малопродуктивних земель,

господарське використання яких є екологічно та економічно неефективним, а також техногенно забруднених земельних ділянок, на яких неможливо одержувати екологічно чисту продукцію, а перебування людей на цих земельних ділянках є небезпечним для їх здоров'я [21].

Рекультивация порушених земельних ділянок – це сукупність технічних, біотехнологічних та організаційних заходів орієнтованих на поліпшення стану та родючості порушених земельних ділянок і відновлення ґрунтового покриву [6].

Організаційно-економічний механізм забезпечення охорони земель визначений на рис.2.2, відповідно до якого фінансування землеохоронних заходів повинно відбуватись за рахунок плати за забруднення та псування земель, відшкодування втрат сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва тощо.

Відповідно до статті 209 Земельного кодексу України, втрати сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, зумовлені вилученням сільськогосподарських угідь, лісових земель та чагарників, підлягають відшкодуванню і зараховуються до відповідних бюджетів у порядку, визначеному Бюджетним кодексом України.

Кошти, що надходять у порядку відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, використовуються на освоєння земель для сільськогосподарських і лісогосподарських потреб, поліпшення відповідних угідь, охорону земель відповідно до розроблених програм та проектів землеустрою, а також на проведення інвентаризації земель, проведення нормативної грошової оцінки землі. Використання цих коштів на інші цілі не допускається. Однак, на жаль, найчастіше ці кошти використовуються лише на розробку землевпорядної документації без реалізації можливих запланованих заходів щодо охорони земель.

Рис. 2.2. Організаційно-економічний механізм забезпечення охорони земель

Вирішення глобальних екологічних проблем розпочинається на місцевих та регіональних рівнях. Саме керівники областей, міст та сіл приймають рішення, які впливають на безпеку життя та добробут громадян. Тому важливе значення мають програми розвитку регіонів та територій. Зменшення негативного впливу на навколишнє середовище можливе завдяки переходу на нетрадиційні методи ведення господарства: органічне землеробство, екологічнобезпечне землекористування [6].

2.3. Нормативно-правове забезпечення використання та охорони земель в Україні

Важливим кроком в землекористуванні щодо регулювання використання та охорони земель стали Лісовий кодекс України (1994 р.); Водний кодекс України (1995 р.); Земельний кодекс України (2001 р.); Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» (1991 р.); Закон України «Про природно-заповідний фонд України» (1992 р.); Закон України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки» (2000 р.); Закон України «Про меліорацію земель» (2000 р.); Закон України «Про затвердження загальнодержавної програми охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів» (2001 р.); Закон України «Про охорону земель» (2003); Закон України «Про екологічну мережу України» (2004 р.); Постанова Кабінету Міністрів «Про Комплексну програму розвитку меліорації земель і поліпшення екологічного стану зрошуваних та осушених угідь на період до 2010 року» (2000 р.); Постанова Кабінету Міністрів «Про заходи щодо охорони водно-болотних угідь, які мають міжнародне значення» (1995 р.) та інші законодавчі акти, які дали змогу започаткувати перші екологічні пріоритети в екологічній політиці України.

Паралельно з цим, Україна стала стороною понад 40 міжнародних природоохоронних конвенцій глобального та регіонального значення, серед яких Європейська ландшафтна конвенція (2005 року).

Основним завданням законодавства про охорону земель та регулювання антропогенного впливу на них відповідно статті 1 Закону «Про охорону навколишнього природного середовища» (1991 р.) є регулювання відносин у галузі охорони, використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання і ліквідації негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, збереження природних ресурсів, генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів,

унікальних територій та природних об'єктів, пов'язаних з історико-культурною спадщиною.

Система заходів у галузі охорони земель включає розробку загальнодержавних і регіональних програм використання та охорони земель, документації із землеустрою в галузі охорони земель.

Загальнодержавна цільова програма використання та охорони земель (далі - Програма) розробляється з метою реалізації державної політики України щодо забезпечення сталого розвитку землекористування, створення екологічно безпечних умов проживання населення і провадження господарської діяльності, захисту земель від виснаження, деградації та забруднення, відтворення та підвищення родючості ґрунтів, збереження функцій ґрунтового покриву, збереження ландшафтного і біологічного різноманіття в умовах ринкового середовища та з урахуванням глобальної зміни клімату.

У розпорядженні Кабінету Міністрів України від 19 січня 2022 року № 70-р «Про схвалення концепції загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель» (далі – Концепція) визначено шляхи і способи розв'язання проблеми та строки виконання Програми.

Можливі оптимальні варіанти розв'язання проблем у сфері охорони земель на території України відповідно до Концепції відображені на рис.2.3.

З метою розроблення Програми передбачається:

- провести аналіз структури земельного фонду, його динаміки у межах України в цілому та у регіонах;
- вивчити стан використання земельних ресурсів у розрізі категорій земель, землекористувань, провести аналіз його стану;
- провести аналіз зарубіжного досвіду в галузі використання та охорони земель;
- навести характеристику деградаційних процесів та їх вплив на стан земельних ресурсів;

- визначити перелік розроблених та затверджених прогнозних і програмних документів щодо планування використання та охорони земель окремих галузей для узгодження дій і заходів.

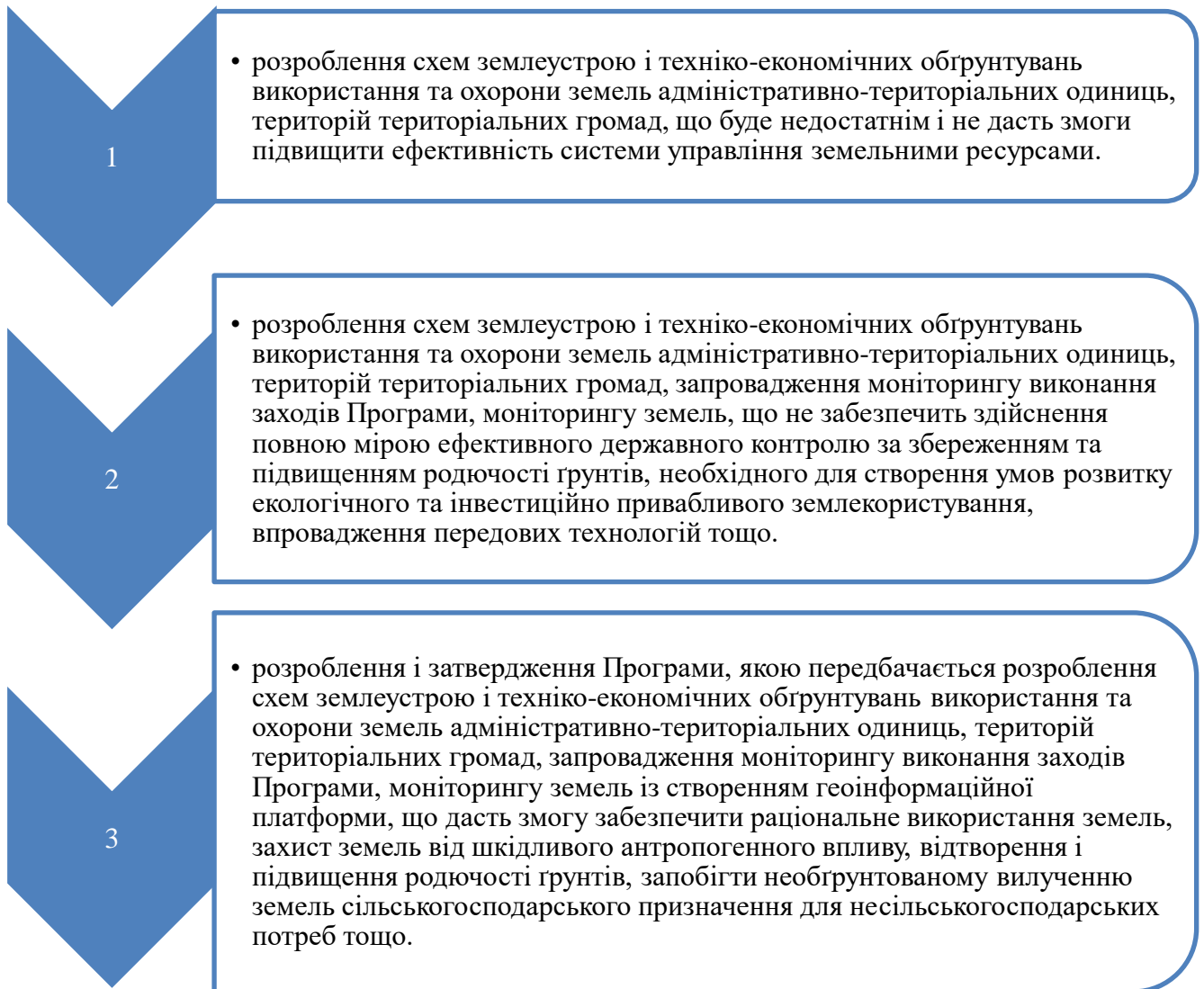

Рис.2.3. Можливі оптимальні варіанти розв’язання проблем у сфері охорони земель відповідно до Концепції

Враховуючи інтереси держави передбачається розробити:

- прогноз і пріоритети використання земельних ресурсів;
- основні напрями використання земель залежно від їх категорій;
- напрями сталого землекористування;

- пропозиції щодо раціонального - економічно ефективного та екологічно безпечного використання земель;
- головні напрями охорони земельних ресурсів;
- заходи щодо боротьби з деградацією земель та опустелюванням, досягнення нейтрального рівня деградації земель;
- шляхи охорони і відновлення родючості ґрунтів земель сільськогосподарського призначення;
- заходи з адаптації до зміни клімату;
- узгоджені заходи охорони земель лісового та водного фондів;
- напрями охорони земель природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, земель оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення.

Передбачені заходи Програми повинні здійснюватися шляхом розроблення необхідної землевпорядної документації, освоєння проектів з визначенням обсягів та джерел фінансування, проведенням моніторингу за здійсненням зазначених заходів.

Програма виконується шляхом розроблення, прийняття і впровадження нормативно-правових актів, зокрема законів України, постанов Кабінету Міністрів України, нормативно-правових актів та нормативно-технічних документів центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері земельних відносин, норм і правил у сфері землеустрою, в тому числі шляхом впровадження економічних важелів.

На здійснення заходів Програми розробляються регіональні програми використання та охорони земель з урахуванням стану земельних ресурсів і місцевих особливостей, можливостей матеріального та ресурсного забезпечення виконання запланованих заходів шляхом розроблення і впровадження:

схем землеустрою і техніко-економічних обґрунтувань використання та охорони земель адміністративно-територіальних одиниць, територій територіальних громад;

комплексного плану просторового розвитку території територіальної громади; цифрових процесів під час здійснення землеустрою та моніторингу земель; автоматизованих інформаційно-аналітичних систем та ДЗЗ;

критеріїв і технологій для здійснення моніторингу земель та земельних відносин, у тому числі на основі алгоритмів штучного інтелекту;

комплексної обробки даних про землю і земельні ділянки з різних джерел офіційних реєстрів країни;

автоматизованої платформи для моніторингу земель і якості ґрунтів на всіх рівнях управління на основі сучасних цифрових процесів і технологій;

інформаційної взаємодії між державними реєстрами за унікальними ідентифікаторами об'єктів інформаційної системи для обміну інформацією за ними.

Виконання заходів Програми пропонується розділити на два етапи:

- до 2028 року передбачається вдосконалення законодавчого, наукового, інформаційного, організаційного забезпечення раціонального використання земельних ресурсів та їх охорони на загальнодержавному рівні, створення нормативно-правової та нормативно-технічної бази, включаючи норми і правила у сфері землеустрою, для виконання Програми в цілому, а також розроблення схем землеустрою і техніко-економічних обґрунтувань використання та охорони земель адміністративно-територіальних одиниць, територій територіальних громад; комплексних планів просторового розвитку території територіальних громад; розроблення критеріїв для здійснення моніторингу; засад моніторингу на основі автоматизованих інформаційно-аналітичних систем та ДЗЗ;

- 2028-2032 роки планується впровадження заходів, передбачених схемами землеустрою і техніко-економічними обґрунтуваннями використання та охорони земель адміністративно-територіальних одиниць, територій територіальних громад;

комплексними планами просторового розвитку території територіальних громад; розроблення і впровадження алгоритмів і технологій автоматизованого збору, обробки, постачання та оприлюднення земельно-просторової інформації в рамках геоінформаційної автоматизованої платформи національного рівня.

Пріоритетним завданням Програми є здійснення заходів щодо екологічної освіти, інформування та залучення громадськості до співпраці з державними органами на засадах партнерських відносин у процесі планування і виконання відповідного плану дій.

Для отримання коректної інформації про стан земельних ресурсів і здійснення контролю за їх використанням та охороною передбачається розроблення автоматизованої системи моніторингу земель на основі використання даних дистанційного зондування Землі.

Виконання передбачених Програмою заходів дасть змогу:

оптимізувати структуру земельних угідь;

зменшити сільськогосподарську освоєність (на 5 відсотків) та розораність території (на 10 відсотків);

підвищити продуктивність сільськогосподарських угідь (на 40-50 відсотків) шляхом раціонального застосування органічних, органо-мінеральних та мінеральних добрив і хімічних меліорантів на кислих та солонцевих ґрунтах; збільшити площі земель із природними ландшафтами до рівня, достатнього для збереження ландшафтного і біологічного різноманіття (до 10,5 відсотка загальної площі території країни);

здійснити консервацію деградованих, малопродуктивних і техногенно забруднених земель;

здійснити екологічну та соціально-економічну реабілітацію забруднених радіонуклідами земель;

зменшити загрозу земельним ресурсам від деградаційних процесів та сприяти досягненню нейтрального рівня деградації земель;

створити та упорядкувати водоохоронні зони і прибережні захисні смуги водних об'єктів, запровадити особливий режим використання земель на ділянках витоку річок;

домогтися збереження природних ландшафтів на землях промисловості, транспорту, зв'язку, оборони тощо;

розробити еколого-економічне, ґрунтово-ерозійне та інші види районування земель України, які узагальнюють уявлення про земельний фонд країни і є основою інформаційної бази та обґрунтування системи природоохоронних заходів;

запровадити цілісну систему нормативно-правових актів і нормативно-технічних документів у галузі використання, обліку та охорони земель;

запровадити періодичне ґрунтове обстеження; удосконалити моніторинг ґрунтів на землях усіх категорій та форм власності;

посилити державний характер землеустрою і вдосконалити управління у галузі використання та охорони земель;

розробити моделі сталого землекористування для природно-сільськогосподарських регіонів України і забезпечити сталий розвиток землекористування в цілому;

розробити науково-методичні засади здійснення моніторингу земель на основі дистанційного зондування Землі, геоінформаційних технологій;

установити обмеження щодо використання земель.

Поетапне виконання Програми шляхом здійснення комплексу організаційних, правових, еколого-економічних та інших заходів дасть змогу зменшити рівень розораності території країни на 10 відсотків, зупинити процеси деградації ґрунтового покриву, мінімізувати передусім ерозійні процеси, створити стійку систему нарощування біоресурсного потенціалу земель і підвищити економічну ефективність їх використання.

Основним результатом виконання Програми є збереження і відтворення продуктивного потенціалу земель як основного засобу виробництва в сільському та

лісовому господарстві в умовах глобальних змін клімату, земельного ринку і децентралізації влади. Передбачається забезпечити у сфері:

економічній - підвищення ефективності суспільного виробництва шляхом раціонального використання природно-ресурсного потенціалу земель, зокрема підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва в умовах реформування земельних відносин;

екологічній - раціональне використання та охорону земель, збереження природних ландшафтів, техногенно-екологічну безпеку життєдіяльності людини шляхом дотримання екологічно допустимих рівнів та режимів використання земель;

соціальної - створення та підтримання повноцінного життєвого середовища, усунення регіональних відмінностей в умовах життєдіяльності, поліпшення умов праці і життя населення [23].

Регіональні програми використання та охорони земель розробляються відповідно до загальнодержавної цільової програми з урахуванням місцевих особливостей.

До зазначеної Методики, й загалом Програми в сьогоdnішніх реаліях необхідно додати заходи для приведення у придатний для використання стан земельних ділянок, які піддавались воєнно-технічному забрудненню. Такими заходами є, зокрема, рекультивация або консервація земель.

Процес перетворення забруднених земель у придатну для використання площу називають рекультивациєю. Вибір технології рекультивациі залежить від характеру та ступеня забруднення, цільового призначення або використання ділянки, що відновлюється, а також від наявності результативних та економічно ефективних технологій.

Але перед тим, як вибрати технологію, потрібно провести аналіз наслідків бойових дій. Наприклад, одна із громадських організацій «Центр екологічних ініціатив «Екодія» проводили його в 5 етапів:

ідентифікування землі, пошкодженої бойовими діями;

ідентифікування факторів впливу (напр. це були маневри військ чи переміщення техніки);

визначення типу впливу (хімічний, механічний чи фізичний) та наслідків для земель;

оцінювання рівня забруднення ґрунтів внаслідок певного типу впливу (напр. оцінка засміченості ділянок осколками);

оцінювання рівня забруднення ґрунтів [25].

Практика консервації в Україні використовувалась після Чорнобильської катастрофи, де значну частину земель визнали природоохоронними. Але такий метод, на жаль, виключає будь-яку обробку землі в господарських цілях. Це означатиме виведення із обігу великої площі сільськогосподарських земель різних форм власності.

Українським законодавцям та науковцям ще доведеться відповідати на багато питань щодо повернення в обіг чи вилучення з нього земель різного цільового призначення, які перебували в зоні бойових дій. Тобто повинні передбачити такі інструкції (методики тощо) та закріпити на законодавчому рівні.

РОЗДІЛ 3. ВПЛИВ РИНКОВИХ ВІДНОСИН У ВОЄННИХ УМОВАХ НА ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

3.1. Використання земель в умовах воєнного стану в Україні

Воєнний стан вимагає швидких дій, підпорядкованих єдиній меті – відсічі збройної агресії ворога. Правила регулювання земельних відносин мирного часу, коли процедури надання земельних ділянок тривають місяцями, в умовах воєнного стану неефективні. А вирішення багатьох завдань функціонування економіки України у воєнний період прямо залежить від швидкості прийняття управлінських рішень щодо надання земельних ділянок відповідного цільового призначення, проведення землеустрою та реєстрації прав на землю.

Законодавчі нововведення використання земель в умовах воєнного стану, зокрема, норми Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» [18] висвітлені в підрозділі 1.3.

Варто зазначити, що Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану» закріплено положення, відповідно до якого оператор газотранспортної системи, оператор газорозподільної системи, оператор газосховища, оператор системи розподілу, оператор системи передачі, підприємство питного водопостачання, підприємство централізованого водовідведення, теплогенеруюча, теплотранспортуюча, теплопостачальна організація, оператор електронних комунікацій мають право без попереднього погодження з власниками та користувачами земельних ділянок безперешкодного та безоплатного доступу до земельних ділянок усіх форм власності, на яких розташовані їхні об'єкти (включаючи охоронні (спеціальні) зони) з метою їх

експлуатації та підтримання в належному стані в умовах воєнного стану. Варто зауважити, що такі підприємства звільняються від обов'язку проводити рекультивацію земель після закінчення планових або аварійно-відновлювальних робіт [17].

Повномасштабна російська агресія та військові дії на території України призвели до дуже суттєвих наслідків у багатьох сферах: економіці, політиці, безпеці, гуманітарній тощо, зокрема у регіонах, де відбувалися військові дії або вони були тимчасово окуповані.

Через війну дуже страждає ґрунтова екосистема. Заміновані території, вирви від обстрілів, зсуви ґрунту, випалені землі, знищена військова техніка на полях спричиняє довготривалу деградацію довкілля.

Сьогодні 30% території України — зона підвищеної небезпеки в землеробстві. Один з негативних чинників — порушення ґрунтового покриву. Це насамперед прямі пошкодження — механічні деформації, теплове та хімічне забруднення, захаращення поверхні.

Механічний вплив. Порушення структури ґрунтів під час пересування військової техніки, руху військ, будівництва захисних споруд, утворення кратерів від бомбардування.

Через це відбувається ущільнення ґрунтів, зміна їх структури, засмічення важкими металами, гине ґрунтова фауна, рослинність, що у підсумку призводить до додаткового порушення ґрунтового біоценозу.

Розмінування територій має також негативний вплив. Станом на березень маємо за даними ДСНС 2 млн 591 тис га - землі які потребують обстеження на наявність замінування та вибухонебезпечних залишків війни.

Але під час розмінування руйнується гумусовий горизонт, втрачаються фізико-хімічні властивості ґрунту та відбуваються зміни гранулометричного та агрегатного стану. Зі свого боку, це впливає на родючість та водоутримувальну здатність ґрунту.

Хімічний вплив. Особливої уваги вимагає питання забруднення ґрунтів важкими металами та їх сполуками, які мають властивість мігрувати у вегетативну масу рослин.

Серед сільськогосподарських культур найбільш високий вміст важких металів виявлено в листових овочах і силосних культурах, найменше - в бобових, злакових і технічних культурах.

Викиди забруднювальних речовин мають безпосередній вплив на середовище і впливають на стан здоров'я людей. Це спричиняє негативні наслідки для здоров'я, пов'язані з серцево-судинними, метаболічними, неврологічними та онкологічними захворюваннями. Особливо критичним є негативний вплив на стан здоров'я дітей, які проживають на територіях бойових дій.

Фізичний вплив. Передбачає зміну фізичних параметрів ґрунту внаслідок застосування зброї та військової техніки. Насамперед це вібраційний, радіоактивний та тепловий вплив [3].

Усунення багатьох наслідків та відновлення постраждалих територій, особливо тих, що побували у тимчасовій окупації, є складним та багатогранним процесом, який потребує участі багатьох сторін та вирішення багаточисленних проблем.

Головна ціль післявоєнного відновлення деокупованої території полягає у створенні умов для відновлення нормального життя та економічного розвитку на постраждалій території, щоб забезпечити мирне та процвітаюче майбутнє для людей, які живуть на цій території.

До ключових аспектів відновлення деокупованих територій, які повинні враховуватися та закладатися у програми та плани відновлення і розвитку, є відновлення безпечних умов життєдіяльності, критичної інфраструктури, економічної активності та діяльності, залучення місцевого населення у процеси відновлення, міжнародна підтримка (рис.3.1.).

**Ключові
аспекти
відновлення
деокупованих
територій**

Відновлення безпечних умов життєдіяльності

Першочерговою умовою початку відновлювальної діяльності є забезпечення контролю та безпечності перебування на території. Зокрема це стосується відновлення функцій поліції та ДСНС з підтримки правопорядку та запобігання насильству.

Відновлення критичної інфраструктури

Необхідним є відновлення критичної інфраструктури, такої як: дороги, мости, мережі електро- та водозабезпечення, каналізація, заклади первинної медико-санітарної допомоги тощо. Відновлення інфраструктури повинно супроводжуватися розмінуванням території, яке, в свою чергу, можливе лише після повного закінчення бойових дій.

Відновлення економічної активності та діяльності

Створення економічних передумов відновлення деокупованих територій також є важливим кроком. Це стосується відновлення та створення робочих місць, створення умов інвестування у місцеву інфраструктуру, розвитку місцевого виробництва, надання фінансової та технічної підтримки створення нових бізнес-одиниць, що, в кінцевому підсумку, призведе до збільшення доходів населення та податків територіальної громади.

Залученість місцевого населення

Для ефективного відновлення деокупованих територій важливим є врахування думки місцевого населення та залучати його у процеси відновлення. Участь місцевої спільноти може допомогти у створенні довгострокових програм, які відповідатимуть потребам місцевого населення. Відновлення також повинне включати реабілітацію населення, яке постраждало в результаті війни або було змушене покинути свої будинки. Це може включати різні програми з сприяння працевлаштуванню, надання житла і допомогу в отриманні медичного обслуговування.

Міжнародна підтримка

Міжнародне співтовариство може допомогти у відновленні деокупованих територій, шляхом надання як фінансової, так і технічної допомоги. Необхідно задіяти міжнародні організації для забезпечення фінансової, технічної та економічної допомоги.

Рис. 3.1. Ключові аспекти відновлення деокупованих територій

Процес відновлення деокупованих територіальних громад на разі законодавчо не визначений, тому планування такого процесу здійснюється на підставі проекту постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядків з питань відновлення та розвитку регіонів та територіальних громад».

Порядком визначено відновлення регіонів та територіальних громад, яке здійснюється з метою ліквідації негативних наслідків, отриманих в результаті збройної агресії проти України, відбудови зруйнованих та/або пошкоджених об'єктів критичної інфраструктури, соціальної інфраструктури, об'єктів житлового та громадського призначення, повернення в регіон внутрішньо переміщених осіб та біженців, створення сприятливих умов для діяльності всіх суб'єктів господарювання.

На основі плану відновлення та розвитку територіальної громади можуть бути розроблені різні додаткові документи, зокрема:

- бюджетний план – детальне визначення витрат на відновлення різних об'єктів та інфраструктури;
- план відновлювальних робіт – визначення послідовності і термінів відновлювальних робіт;
- угоди з міжнародними організаціями – для отримання додаткової допомоги по відновленню території;
- Закони, постанови та інші нормативні акти – для забезпечення необхідних правових засад для проведення відновлювальних робіт;
- звіти про виконання відновлювальних робіт – для відстеження прогресу відновлення території та оцінки результатів;
- доповіді та презентації – для інформування громадськості про хід робіт з відновлення території та про досягнуті результати;
- плани економічного розвитку – визначення довгострокових цілей відновлення території та створення сприятливих умов економічного і розвитку.

Різні документи, засновані на плані відновлення та розвитку територіальної громади, можуть використовуватися для координації дій між різними організаціями, включаючи урядові органи, громадські організації та міжнародні організації та забезпечення ефективного відновлення території.

Розробка та реалізація Плану відновлення та розвитку територіальної громади повинна супроводжуватися залученням усіх верств місцевого населення: громадськості (громадських активістів, громадських організацій), представників бізнесу та суб'єктів підприємницької діяльності, посадових осіб органів місцевого самоврядування, мешканців, які знаходяться на території громади, та мешканців, які змушені тимчасово покинути власні домівки, тощо..

Зважаючи на курс України на швидкий вступ до Євросоюзу процеси розробки та реалізації Плану відновлення та розвитку територіальної громади повинні відповідати вимогам та рекомендаціям Євросоюзу та Ради Європи.

3.2. Закордонний досвід вирішення еколого-економічних проблем використання земель, які постраждали в результаті військової діяльності

Відновлення поствоєнних територій, а також безпечна утилізація речовин воєнно-техногенного походження є пріоритетною складовою майбутнього їхнього розвитку.

Відповідно до Протоколу V «Конвенції про конкретні види звичайної зброї» існує юридичне зобов'язання щодо очищення, видалення або знищення вибухонебезпечних пережитків війни. Проте існує прогалина щодо нормативно встановлених вимог про відновлення земель, немає чіткого правового зобов'язання щодо ліквідації забруднення навколишнього середовища внаслідок військової діяльності. Зусилля залишаються несистематичними та здійснюються в кожному конкретному випадку окремо.

Розглянемо таку ситуацію на прикладі Франції.

Перша світова війна суттєво змінила ґрунтово-рослинний покрив Європи, особливо в Франції, де проходила основна частина бойових дій на західному фронті. Ґрунти часто було забруднено важкими металами, такими як мідь і свинець, а також боєприпасами, що не розірвалися. В основному на формування ґрунту

вплинули такі процеси як бомбардування та утворення кратерів, а ґрунтові горизонти зачасту були перемішаними [37].

Рівень забруднення ґрунту залежав від кількості артилерійських снарядів, випущених артилерійських обстрілів на різних ділянках. Під час дослідження місцевості навколо Іпра (місце Першої битви за Іпр у 1914 році, Другої битви за Іпр у 1915 році та Третьої битви за Іпр у 1917 року), вчені виявили великі концентрації міді і свинцю в ґрунті. Також дослідження показало, що «збільшена кількість миш'яку», який використовувався для виготовлення хімічної зброї, було виявлено в ґрунтах навколо полів битв Першої світової війни, особливо в місцях спалювання боєприпасів.

Окрім забруднення ґрунтів, Перша світова війна також призвела до порушення ґрунтового покриву через оборонні/наступальні дії, такі як будівництво окопів та артилерійські обстріли, які порушували ґрунтові горизонти. За дослідженнями «значні людські порушення ґрунту в оборонних цілях були пов'язані з широкими траншейними системами на Західному фронті». В результаті ґрунтові горизонти порушувалися і перемішувалися, перериваючи педогенез (ґрунтоутворення). Порушення ґрунтового покриву відбувалося також під дією артилерійського вогню. Наприклад, на початку Першої світової війни висота пагорба у Вердені становила 434 м над рівнем моря. Після війни висота цього пагорба знизилася на чотири метри до 430 м над рівнем моря.

Служба з відновлення Західної Фландрії є однією з перших організацій, що займалася питанням відновлення сільськогосподарських земель. Ця організація консультувала місцевих фермерів та допомагала відновлювати орні землі. Значне зростання Французького союзу сільськогосподарських синдикатів Єни на початку 1920-х років також пояснюється післявоєнною відбудовою. Переважно в регіонах, де були засновані сільськогосподарські підприємства, виникали нові кантональні синдикати. Їхніми цілями було через акції протесту зменшити державний інтервенціонізм.

Відновленням поствоєнних територій частково займалися вітчизняні та іноземні некомерційні організації. Відомий приклад – Комітет зруйнованої Франції (Comite Americain pour les RegionsDevastees) сприяв не лише соціальній реконструкції села в Єні, а роздавав сільськогосподарський реманент, посівне насіння та худобу [36].

За десятиліття після закінчення війни було відновлено більшу частину колишньої прифронтової зони: ліси заново висаджені, сільськогосподарські угіддя повернуто в обробіток. Виняток становила «Червона зона», що простягалася від Лілля на півночі Франції на південний захід від Нансі. Уряд Франції оголосив цю територію непридатною для проживання через хімічне забруднення та наявність боєприпасів, що не розірвалися. Це були райони, де вартість меліорації перевищила економічну вартість землі, тому перевагу було надано лісонасадженням.

Мета зонування поствоєнних територій полягала в оцінці можливостей їхнього відновлення до нормальної економічної активності. До критеріїв безпеки місць додалися економічні міркування: вартість окремих земель була надто низькою для «зачистки», враховуючи вартість робіт з розмінування.

До 1919 року Міністерство звільнених територій Франції розділило постраждалі території на три зони

залежно від ступеня руйнування:

- «Зелені зони» з мінімальними пошкодженнями;
- «Жовті зони», з важкими, але обмеженими пошкодженнями; і
- «Червоні зони», зазвичай найближчі до колишніх ліній фронту, які були повністю знищені (див. рис. 3.2.).

Зелена і жовта зони порівняно рано були повернуті в цивільне користування. Червоні зони переважно мали високий відсоток порушень ландшафту. Вони очищувалися лише поверхнево, здебільшого їх просто консервували [33].

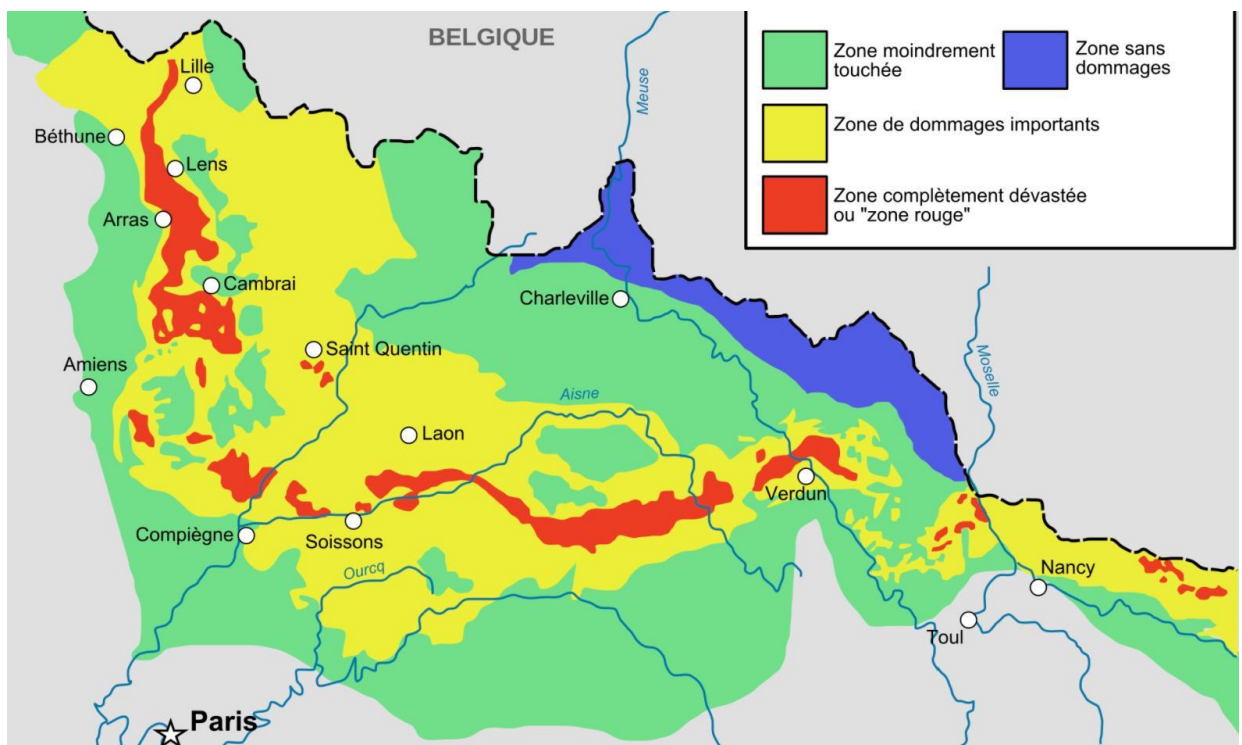

Рис. 3.2. Зонування поствоєнних територій Франції

У 1919 році ці червоні зони займали близько 690 квадратних миль (1800 км²). Тут земля залишалася насиченою нерозірваними боєприпасами. Високі концентрації важких металів і хімікатів у ґрунті ще робили ще більшим ризик для життя та здоров'я. З міркувань безпеки та санітарії ці території були суворо заборонені для будівництва житла, сільського господарства та навіть лісництва.

Французька служба Securite Civile, яка відповідає за відновлення земель, вважає, що за нинішніми темпами може знадобитися до 700 років, щоб повністю очистити всі залишки снарядів і гранат Першої світової війни з землі Франції.

Близько 120 000 гектарів спочатку були віднесені до червоної зони, території, «замороженої» державою, яка купила відповідну землю. Хоча консолідація земель заохочувалась французьким урядом, лише 120 050 га було перерозподілено між 50 французькими фермерами з метою швидкого відновлення сільськогосподарських угідь. Починаючи з 1928 р 90 % довоєнної орних земель знову були у використанні. У Франції Міністерство Звільнених регіонів підрахувало, що від війни постраждало 3,5 мільйона гектарів сільськогосподарських угідь пошкодження²²⁸. У Франції

було створено три державні служби для відновлення спустошених регіонів. Державна служба надзвичайних ситуацій виконувала заходи з розчистки та вирівнювання колишньої зони бойових дій. Моторизована сільськогосподарська служба та Управління відновлення сільського господарства проводили меліоративні та культивацийні роботи. Підготовчі роботи було здебільшого завершено до кінця 1921 року.

У 1919 році Служба відновлення земельної власності була заснована у Франції для сприяння та проведення консолідації земель. Можливість компенсації власникам земель була зафіксована на початку війни. Однак, місцеві фермери уникали перерозподілу, побоювалися, що їх нововиділені землі були б нижчої якості. Не маючи довгострокового бачення, вони віддали перевагу самостійному відновленню своїх земель.

Великі фермери лобіювали повернення цих багатих сільськогосподарських угідь в обробіток. Внаслідок опору місцевих землевласників (особливо Па-де-Кале,) червона зона скоротилася майже на 70 % з 178511 га в 1918 році до 48 820 га в 1928 р. 200 га було врешті залісено; інші землі були повернено в обробіток або було передано уряду, щоб стати місцями пам'яті²³⁰.

Незважаючи на неоднозначні погляди щодо лісонасадження протягом 1920-х років, озеленення червоної зони на півночі Франції сприяло збільшенню площі її лісів на 11 527 гектарів. Це призвело до реконструкції червоної зони, за допомогою якої було відновлено близько 4000 га в Маасі і врешті-решт перепродано державою, тоді як 14 000 га було залісено.

Відповідно до французьких джерел інформації [33] більше століття після завершення військових дій деякі поля битв Першої світової війни все ще смертельно небезпечними в Франції:

- у 2012 році споживання місцевої питної води було заборонено в 544 муніципалітетах через високий рівень перхлорату, який використовувався для

виготовлення боєприпасів часів Першої світової війни. Усі ці муніципалітети розташовані поблизу колишніх зон бойових дій;

- експерти попереджають, що джерелом токсинів можуть бути гриби, дичина і навіть їжа, приготована на дровах, зібраних у червоних зонах або колишніх червоних зонах.

- встановлено, що печінка диких кабанів, які бродять у лісах навколо Вердена, містить аномально високий рівень свинцю.

- відносно підвищений вміст свинцю в деяких французьких винах може бути результатом деревини бочок, у яких вони дозрівали, з дуба, зібраного в колишніх червоних зонах.

Повертаючись до прикладів ведення політики відновлення поствоєнних територій, слід зазначити наступне. Деякі держави провели обмежені заходи з очищення, як, наприклад, усунення Великою Британією залишків забруднюючих речовин в Іраку після війни 2003 року. Воюючі сторони послідовно стверджують, що відповідальність за дезактивацію лежить на адміністраціях постраждалих держав. Однак, за відсутності чітких правових стандартів, виникли розбіжності в тому, в який спосіб державам, що постраждали від конфлікту, надається фінансова і технічна допомога для відновлення. Наприклад, США профінансували очищення від забруднення на військових базах в Кувейті після війни в Перській затоці 1991 року. Очищення від забруднення ураном в деяких районах Сербії і Чорногорії була проведена місцевими експертами за фінансування уряду під наглядом ЮНЕП. Відсутність формалізованих механізмів реабілітації та відмова США визнати наявність екологічних наслідків затримали процес очищення від токсичної спадщини діоксинів у В'єтнамі. Лише нещодавно було розпочато фінансоване США очищення ділянок навколо аеродрому Дананг. Цей важливий крок, що розпочався у 2012 році, став результатом роботи неурядових організацій та екологічних консультантів з оцінки стану довкілля та беззаперечного доведення існування проблеми, пов'язаної з розпиленням діоксинів. Але заходи відновлення

затримуються на десятиліття та охоплюють лише кілька забруднених ділянок з 26 можливих [32].

Багато військових полігонів були покинуті через політичні події в усьому світі. Вони часто були перетворені на природоохоронні території. Фахівці з відновлення стикаються з основною проблемою розвитку природних процесів порушення, які підтримують динамічний режим екосистем [34].

За оцінками, у всьому світі території навчальної військової діяльності охоплюють приблизно 6% поверхні Землі. Таке охоплення слугує передумовою існування територій, важливих для збереження біорізноманіття [39].

В межах США менше ніж 20% територій, доступних для навчань та випробувань сухопутних військ, мають видимі ознаки фізичного порушення і надають тим самим величезні території для існування видів флори і фауни, які є стійкими до таких порушень, а також залежних від них. Багато з видів, що перебувають під загрозою зникнення, на військових полігонах мають високі рівні функціонування завдяки систематичним впливам, а не всупереч їм [38].

З 1989 року в Європі після закінчення холодної війни було покинуто близько 1,5 мільйона гектарів військових земель. Часто використання дуже великих територій було недоцільним через хімічне забруднення та мінування. Це стало однією з причин перетворення військових полігонів в природні заповідники. Таким чином, кілька колишніх військових полігонів були включені до мережі природоохоронних територій Європейського Союзу – Natura 2000. Наприклад, Данія номінувала 45%, Нідерланди 50%, а Бельгія 70% територій своїх полігонів до включення в мережу.

Концепція міжнародних парків миру (відомих як транскордонні природоохоронні території або транскордонні природоохоронні зони) сьогодні набуває нового змісту. Вони є своєрідними міжнародними зонами, які перебувають в управлінні двох або більше сусідніх із зоною країн у транскордонному регіоні або є місцями спільного обміну (наприклад, неформальний обмін інформацією про

браконьєрство на слонів та питання безпеки між Танзанією і Мозамбіком). Успішним прикладом є Міжнародний парк миру Вотертон-Глейшер, розташований між канадською провінцією Альберта та штатом Монтана США. Він був заснований у 1932 році і відомий як перший у світі парк миру. Інші приклади «парків миру» ілюструє Сьєрра-дель-Кондор між Перу та Еквадором; демілітаризована зона між КНДР та Південною Кореєю (ДМЗ) тощо.

При створенні міжнародного парку миру важливим аспектом є високий рівень децентралізації, який є проблематичним для більшості країн, що розвиваються. Спроможність громад до прийняття рішень та запропонована модель співробітництва, що керується висхідними ситуативними вимогами, мають вирішальне значення для успішного розвитку таких територій. Вважається, що донори вбачають модель таких парків привабливою і це може сприяти встановленню спільного управління між прикордонними громадами, для якого державні уряди не мають достатніх можливостей. Створені території відіграють важливу роль в вирішенні конфліктів та відновленні цих територій [31].

Поява експериментальних міждисциплінарних програм, військових та цивільних дослідницьких центрів (наприклад, Екологічний центр армії (США), Лабораторія Центру екологічного менеджменту військових земель (Колорадо) та Департамент дослідження миру та конфліктів Упсальського університету (Швеція) складають наукову основу заходів з поствоєнного відновлення територій.

3.3. Аналіз середовища та чинників трансформації деокупованої територіальної громади на прикладі Бериславської міської територіальної громади

Для оцінки впливу чинників трансформації під час воєнного стану обрано Бериславську міську територіальну громаду, яка перебувала в окупації більше півроку та деокупована в листопаді 2022 року.

Бериславська міська територіальна громада утворена у 2020 році відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України № 726-р від 12 червня 2020 року «Про визначення адміністративних центрів та затвердження територій територіальних громад Херсонської області» шляхом об'єднання територій та населених пунктів Шляхівської сільської громади – у складі сіл Раківка, Томарине, Урожайне, Шляхове, Зміївської, Новобериславської сільських рад та Бериславської міської ради (рис.3.3).

Загальна площа Бериславської міської територіальної громади - 456,167 кв. км, що становить 1,6% від території області. Відстань від м. Берислав до м. Херсона автошляхом - 75 км. До залізниці 92 км. До м. Києва 613 км автошляхами. Межує Бериславська ТГ з Каховським та Херсонським районами. Має близько 50 км берегової зони уздовж Каховського водосховища та крупних балок, таких як Дрімайлівська та інші.

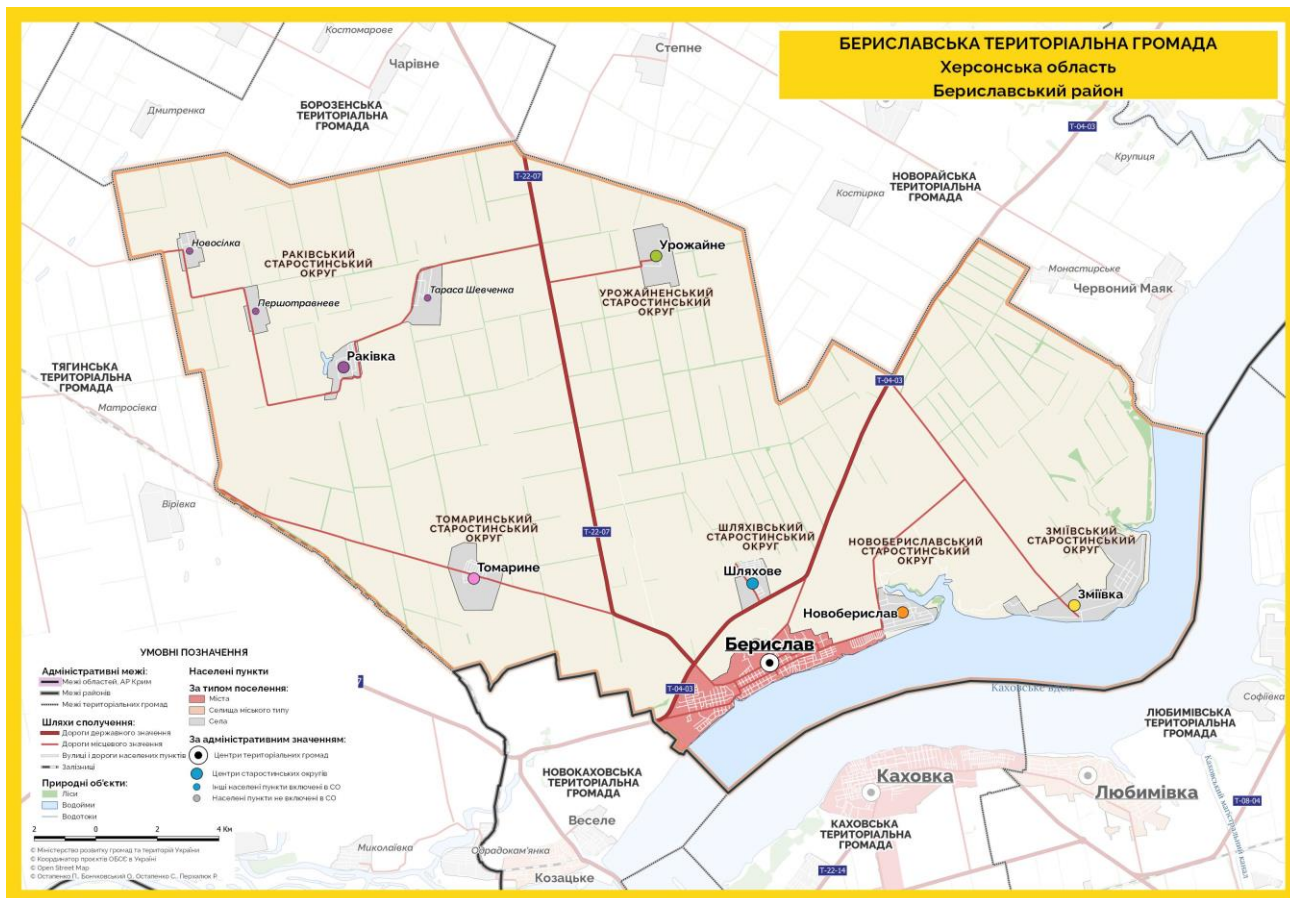

Рис.3.3. Межі території Бериславської територіальної громади

Бериславська міська територіальна громада об'єднує 10 населених пунктів, в тому числі: одне місто Берислав, одне селище Шляхове та 8 сільських населених пунктів, а саме: Новоберислав, Зміївка, Томарине, Урожайне, Тараса Шевченка, Раківка, Новосілка, Першотравневе.

Адміністративним центром територіальної громади та Бериславського району є місто Берислав. Орган управління: Бериславська міська військова адміністрація.

Проглянемо зміни в кількості населення в населених пунктах Бериславської громади станом на 01.01.2022/01.02.2023:

- Берислав (12 417/3500);
- сел. Шляхове (1033/310);
- с.Томарине (912/247);
- с. Раківка (438/155);
- с. Першотравневе (162/16);
- с. Новосілка (91/2);
- с. Урожайне (610/180);
- с. Тараса Шевченка (377/99);
- с. Новоберислав (1058/440)
- с. Зміївка (2759/706)

Внаслідок реформи утворено Шляхівський, Томаринський, Урожайненський, Раківський, Новобериславський, Зміївський старостинські округи.

Загальна площа земель складає 45 616,7 га. З них землі населених пунктів - 2236,9 га. Площа земель сільськогосподарського призначення - 38 768,8 га. Ліси та інші лісовкриті площі складають 1 007,4, що становить лише 2,4% від загальної площі громади. На території громади в оренді перебуває земель комунальної власності — 1,7 тис. га. Обробляється одноосібно 7,9 тис. га. Обробляється великими товаровиробниками 16 тис. га.

Відповідно до Міської Програми розвитку земельних відносин і охорони земель на території Бериславської міської ради на 2019 – 2021 рр, затвердженої рішенням 42 сесії VII скликання від 28.02.2019 р. № 442, площа Бериславської міської ради складає 3208,00 га, в тому числі, в межах населеного пункту 993,80 га (табл.3.1, рис. 3.4).

Таблиця 3.1.

Структура земель населеного пункту

<i>Територіальні елементи</i>	<i>Площа, га</i>
	<i>м. Берислав</i>
Територія населеного пункту у встановлених межах	993,8000
в тому числі:	
Забудовані землі, з них:	392,0198
- під житловою забудовою	5,8413
- землі промисловості	66,9374
-землі громадського призначення	40,3837
-землі комерційного використання	14,1498
- землі транспорту та зв'язку (крім земель під залізницями та аеропортами)	9,5729
-землі технічної інфраструктури	13,9105
-землі змішаного використання	1,3548
- землі, які використовуються для відпочинку та інші відкриті землі	239,8694
Присадибні ділянки надані громадянам для особистого підсобного господарства, будівництва та обслуговування житлового будинку, господарських будівель і споруд	399,2295
Сільськогосподарські землі (крім земель, які є присадибними ділянками наданими громадянам для особистого підсобного господарства)	163,2843
Ліси та інші лісовкриті площі	2,1000
Відкриті землі без рослинного покриву	37,1664

Остання топографічна зйомка проводилась в місті Бериславі в 2018 році масштабом 1:2000. В інших населених пунктах топографічна зйомка не проводилась.

До початку війни на території Бериславської міської територіальної громади функціонували 2 заклади охорони здоров'я, 10 закладів дошкільної освіти, 7

закладів шкільної освіти, сучасний ЦНАП, полігон твердих побутових відходів, 3 готелі.

Основні галузі економіки громади:

- машинобудування;
- виробництво продуктів харчування;
- виробництво цегли, черепиці та інших будівельних матеріалів;
- виробництво електроенергії (сонячна електростанція);
- сільське господарство (вирощування зернових, технічних та баштанних культур, ягід) [9].

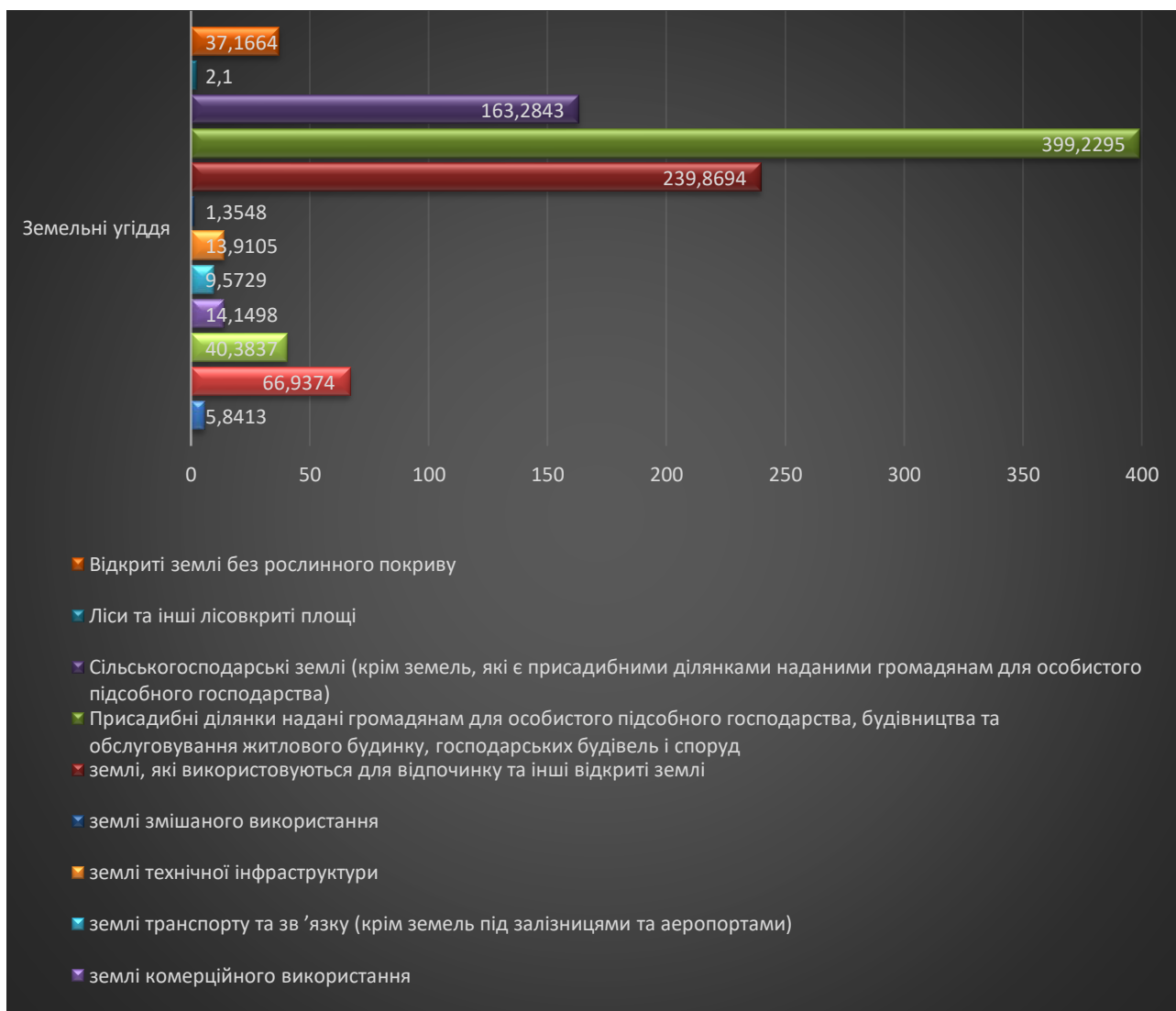

Рис. 3.4. Структура земель населеного пункту Берисловської ради (2018 р.)

На момент розробки Плану відновлення та розвитку територіальної громади Бериславська міська територіальна громада перебуває в зоні активних бойових дій (знаходиться в межах 20-ти кілометрової зони від лінії зіткнення – див. рис.3.5), тому роботи по розмінуванню земель сільськогосподарського призначення проводяться лише з дотриманням цих вимог. На разі проведено заходи щодо очищення території від вибухонебезпечних предметів, зокрема, додатково розміновано 342 га земель сільськогосподарського призначення на території

Урожайненського старостинського округу та дороги, які сполучають населені пункти громади.

Інформація про сільськогосподарські підприємства, які планують польові роботи у 2023 році на території громади, відсутня. Все залежить від заходів по проведенню розмінування.

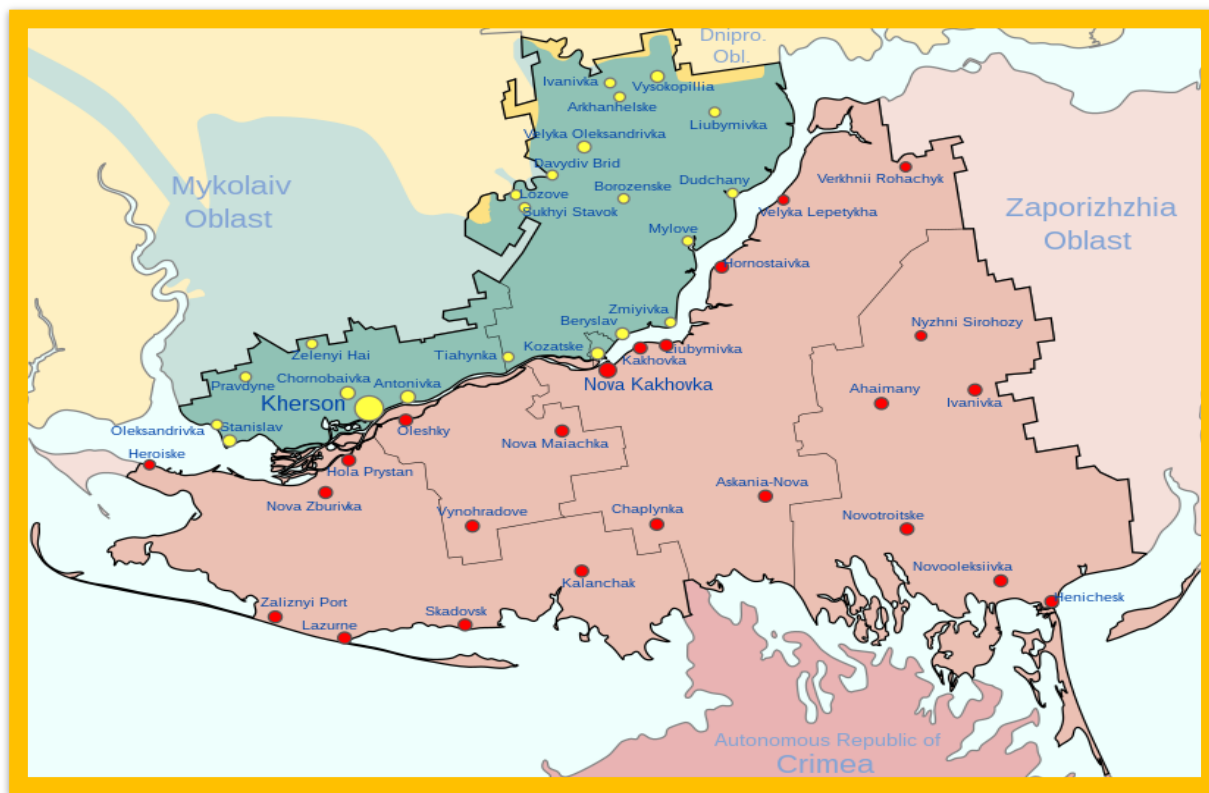

Рис.3.5. Деокупація Херсонської області станом на початок 2023 р.

Частково відновлено роботу органів місцевого самоврядування, відділи та управління міської ради здійснюють свою діяльність у м. Кривий Ріг та у м.

Берислав, як стаціонарно, так і дистанційно. Працюють усі комунальні установи: КНП “Бериславський РЦ ПМСД”, КНП “Бериславська ЦРЛ”, КУ Бериславський Центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг). Також у м. Бериславі працює Управління Пенсійного фонду України та Управління соціального захисту населення Бериславської РДА.

Поточна кількість населення громади оцінюється у 30% від довоєнного рівня. Газопостачання відсутнє. У двох населених пунктах повністю відсутнє електропостачання. Систематичне водопостачання у м. Бериславі забезпечити немає можливості через постійні обстріли центральної водонасосної станції.

У населених пунктах, де відсутнє електропостачання, водопостачання подається за графіком з використанням живлення електроенергії генераторів.

Збір та переробка ТПВ зупинена. Економічна активність на території громади близька до нуля.

В рамках «Стратегічного партнерства Міністерства закордонних справ Нідерландів з VNG International» за фінансування вказаного міністерства робочою групою з розроблення Плану відновлення та розвитку Бериславської міської територіальної громади на період 2023 – 2027 років, створеною Бериславською міською військовою адміністрацією, в межах процесу стратегічного планування та розробки Плану було проведено дослідження думки управлінців муніципальної та державної сфер управління територіальної громади (керівництво громади, представники апарату управління, керівники структурних підрозділів, керівники комунальних підприємств, установ та організацій, керівники державних підприємств установ та організацій, присутніх на території громади, а також їх структурних підрозділів (поліція, ДСНС, центр зайнятості, податкова служба тощо), думки бізнесу (підприємців та представників підприємств), думки мешканців Бериславської міської територіальної громади. Саме дослідження думок менеджерів різних верств населення важлива з точки зору формування ефективної політики місцевого економічного розвитку, відновлення та розвитку громади.

Під час опитування та оцінки громади виявлені проблемні сфери громади, основними серед яких є:

- відсутність можливості для працевлаштування, безробіття (руйнування, закриття підприємств),
- високий рівень руйнувань у громаді, недостатність фінансових ресурсів, безпекові питання, відсутність зовнішніх інвестицій;
- низька якість/відсутність комунальних послуг (водо-, газо-, електро-, теплопостачання) тощо;
- низька якість медичного забезпечення тощо.

Узагальнюючим усе попереднє зазначене є побудова "дерева проблем" Бериславської міської територіальної громади для визначення взаємозв'язку між поточним станом справ у громаді та потенційними напрямками / пріоритетами її відновлення та розвитку (рис.3.6).

Серед дефіциту ресурсів респонденти зазначили: відтік людських ресурсів, у тому числі молоді; недостатність фінансування; пошкодження матеріально-технічної бази, критичної інфраструктури та житлового фонду через військові дії; енергозалежність, перебої із енергетичним забезпеченням тощо.

Серед основних слабких сторін громади респонденти зазначили: демографічні проблеми та міграцію; слабку економіку та інвестиційну привабливість; ризики, пов'язані із військовими діями та безпековими питаннями; низьку активність і ініціативність бізнесу та громадськості; нерівномірний (несправедливий, на думку окремих респондентів) перерозподіл фінансових ресурсів між адміністративним центром та приєднаними населеними пунктами; пошкодження критичної інфраструктури та житлового фонду тощо.

відновлення та розвитку Бериславської міської територіальної громади
Результати SWOT-аналізу представлені в Додатку А [14].

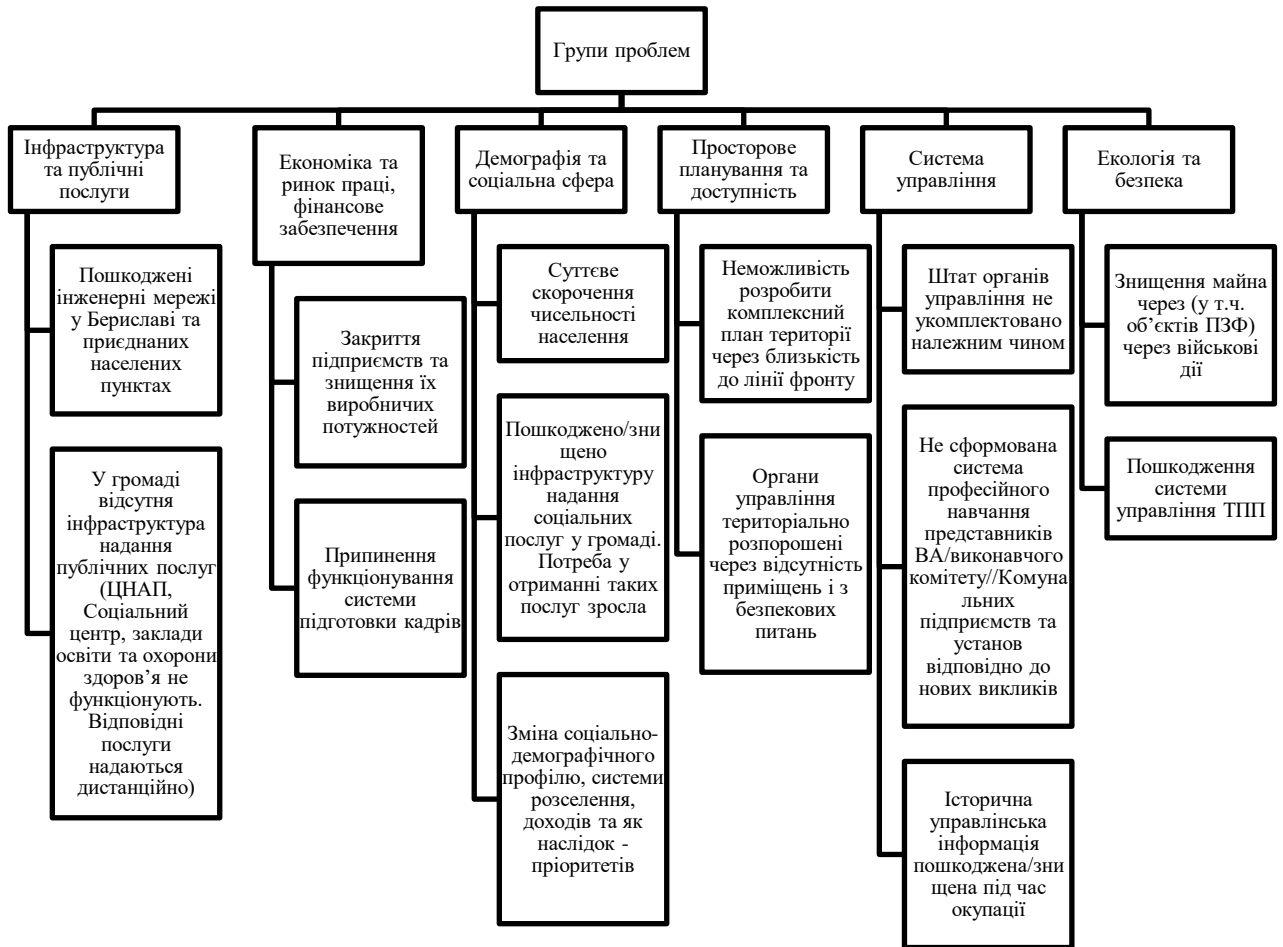

Рис. 3.6. Визначені проблеми в межах процесу стратегічного планування

Вимушене перенесення системи надання адміністративних послуг та управлінського апарату за межі громади знижує рівень взаємодії влади ті інших стейкхолдерів для ідентифікації і вирішення основних проблем.

Окремо необхідно звернути увагу на погіршення екологічної ситуації в громаді через наступні фактори:

- пошкодження полігонів ТПВ та техніки спеціалізованих підприємств через військові дії;
- зростання обсягів накопиченого сміття у відведених звалищах та території ОТГ;

- відсутність очисних каналізаційних споруд у м. Бериславі (відновлення очисних споруд не завершено, будівництво комплексу з сортування сміття зупинене через військові дії);

- забруднення гідрографічної мережі через військові дії та через пошкодження системи водовідведення м. Берислава (стічні води без належного очищення).

- знищення частини флори (ліси та лісовкриті території) через бойові дії й інший техногенний вплив (за даними ресурсу «відкритий ліс» у Національному природньому парку «Кам'янська січ» вигоріло 635 га території; територія замінована мінами та залишками снарядів і пошкодженої техніки).

3.4. Напрями вирішення еколого-економічних проблем використання земель деокупованої громади, їх відновлення та розвитку з урахуванням впливу ринкових відносин

Бериславська територіальна громада має сталу систему управління, економічну спеціалізацію яка базується на вигодах географічного розташування і природньо-кліматичних умовах, а також побудованій у минулому інженерній та виробничій інфраструктурі.

Відповідно до SWOT-аналізу серед основних сильних сторін громади визначено:

- наявність виробничих потужностей промислових підприємств, а також агропромислового комплексу;

- належний земельний фонд, який можна буде використовувати після завершення бойових дій в регіоні; наявність кадрів для реального сектору;

- наявність туристичних об'єктів та природних ресурсів тощо.

Ідеї потенційних проєктів (сфер реалізації проєктів): розвиток (відновлення) промислового комплексу взагалі, у т.ч. на засадах державно-приватного партнерства та із залученням локальних і іноземних інвестицій, обмін досвідом;

розвиток туристичного сектору; започаткування та розвиток підприємств із виробництва будівельних матеріалів, переробки сільськогосподарської продукції; розмінування території.

Необхідно розвивати пріоритетні для громади галузі економіки, а саме: сільське господарство (у т.ч. фермерство) те переробку відповідної продукції; машинобудування та металообробку; харчова та переробна промисловість; туризм тощо. У той же час, серед ключових ідей-драйверів економічного розвитку були зазначені також виготовлення будівельних матеріалів.

Серед можливих форм співпраці та партнерства респонденти віддали перевагу державно – приватному партнерству; міжнародній співпраці та грантовим конкурсам, співпраці між бізнесом та громадянським суспільством.

Громада відповідає критеріям території відновлення, що дозволить залучати додаткові фінансові, технічні та інші ресурси понад власні фінансові можливості – за рахунок коштів державного, регіонально бюджету, спеціалізованих фондів, а також міжнародних установ та проєктів міжнародної технічної допомоги. При цьому, власні бюджетні можливості та організаційне/кадрове забезпечення дозволяють підтримувати належне функціонування ключових напрямків функціонування адміністративного центру – освіти, медицини, інфраструктури надання комунальних послуг, інфраструктури надання адміністративних і публічних послуг.

Бойові дії та окупація громади загострили кризові явища в громаді через руйнування інфраструктури, погіршення логістики та розбалансували економічного комплексу та ринку праці, а також мережі надання послуг для населення. Управлінська та логістична доступність між населеними пунктами погіршилась, а проблеми із працевлаштуванням було визначено ключовою проблемою більшістю опитаних респондентів. Інфраструктуру надання адміністративних послуг перенесено до іншого регіону.

Громада розташована на узбережжі Каховського водосховища, хоча її інфраструктура (у т.ч. елеватор) поки не задіяна (жоден із портів Миколаївської і Херсонської області не включено до безпечних транспортних коридорів у рамках "зернової угоди"). На території громади немає залізничного сполучення, а якість автомобільних шляхів перебуває у незадовільному стані.

У цій ситуації важливим фактором, що зменшує негативні наслідки вищезазначених проблем та дозволяє не тільки відновити порушену інфраструктуру може стати ресурс міжнародних програм та новоствореного національного Фонду відновлення, а також державних цільових програм.

У той же час, нова, вимушена конфігурація ресурсів (матеріальних, природних, людських, соціальних), яка сформувалася на території громади – це потенціал для структурної трансформації економіки громади, стимул переформатування територіального простору, формування нових точок економічного розвитку та переходу до інклюзивної моделі розвитку. Враховуючи розбалансування енергетичної інфраструктури України на рівні громади слід диверсифікувати енергетичну незалежність для забезпечення критичної інфраструктури, населення та бізнесу комунальними послугами. Також варто приділити належну увагу відновленню секторів конкретного розвитку (промисловості, будівельному сектору та переробці відходів). При цьому партнерства із нідерландськими муніципалітетами та муніципалітетами інших країн світу можуть значно сприяти процесу.

Продовження військових дій в Україні призведе до подальшої стагнації економіки, погіршення соціальної сфери та посилення міграції, особливо кваліфікованих кадрів за межі громади, регіону та країни в цілому.

У табл. 3.2. наведено Ключові заходи, завдання та індикатори заходів плану відновлення та розвитку Бериславської міської територіальної громади, які покладено у основу процесу управління, контролю, моніторингу реалізації Плану.

**Ключові заходи та завдання Плану відновлення та розвитку Бериславської
міської територіальної громади**

Заходи з відновлення та розвитку громади	Завдання заходів
1. Відновлення житлового фонду 2. Відбудова об'єктів соціальної інфраструктури 3. Відбудова об'єктів житлово-комунального господарства 4. Відбудова об'єктів енергетичної інфраструктури 5. Відбудова об'єктів дорожньо-транспортної та мостової інфраструктури 6. Відновлення об'єктів інфраструктури електронних комунікаційних мереж	Інвентаризація та оцінка ступеня руйнувань та пошкоджень об'єктів, що підлягають відновленню. Визначення потреб, пріоритетності та черговості відновлення об'єктів. Розробка та затвердження проектної та дозвільної документації. Відбір виконавців та визначення джерел фінансування. Розмінування та прибирання території відновлення для проведення будівельних робіт та покращення екологічної ситуації. Проведення ремонтних та будівельних робіт. Перевірка проєктних вимог та забезпечення безпеки відновлених об'єктів.
7. Відновлення системи соціального захисту та піклування 8. Відновлення системи надання публічних сервісів та послуг (адміністративні будівлі органів влади, приміщення та обладнання центрів надання адміністративних послуг тощо) 9. Відновлення функціонування закладів культури та надання культурних послуг	Оцінка стану систем, оцінка потреб наявного населення громад у послугах окремих систем, визначення пріоритетів відновлення. Розробка стратегій та програм відновлення з врахуванням наявних можливостей фінансування. Розробка проєктів відновлення. Відбудова, ремонт та відновлення матеріальних об'єктів інфраструктури надання публічних, соціальних та культурних послуг. Збільшення кількості та якості наданих населенню публічних, соціальних та культурних послуг у населених пунктах громади.
10. Відновлення гідротехнічних споруд та екологічного стану берегової лінії уздовж р. Дніпро	Оцінка стану гідротехнічних споруд, попередній аналіз можливих проєктів відновлення, визначення обсягу робіт і термінів їх виконання, визначення джерел фінансування. Видалення сміття з берегової лінії, встановлення берегозахисних споруд та засадження відновлених ділянок рослинністю. Відбудова, ремонт та відновлення гідротехнічних споруд, відновлення рекреаційних зон.
11. Відновлення та розвиток регіональної та місцевої економіки, створення нових робочих місць у громаді	Оцінка повоєнного економічного потенціалу громади, визначення можливостей та темпів розвитку, потенційних напрямів інвестування. Розробка та реалізація проєктів, які спрямовані на підтримку розвитку економіки території, створення робочих місць, підвищення рівня життя населення та підвищення економічного потенціалу території.
12. Відновлення агропромислового сектору громади	Розмінування земель сільськогосподарського призначення. Створення на території громади підприємницьких форм з переробки продукції АПК та виробництва продукції кінцевого споживання.

Еколого-економічними проблемами використання земель деокупованої громади на сьогодні є наступні:

- знищення частини флори (ліси та лісовкриті території) через бойові дії й інший техногенний вплив;
- зростання обсягів накопиченого сміття у відведених звалищах та території ОТГ;
- пошкодження полігонів ТПВ та техніки спеціалізованих підприємств через військові дії;
- відсутність очисних каналізаційних споруд у м. Бериславі (відновлення очисних споруд не завершено, будівництво комплексу з сортування сміття зупинене через військові дії);
- забруднення гідрографічної мережі через військові дії та через пошкодження системи водовідведення м. Берислава (стічні води без належного очищення) тощо;
- підтоплені та заміновані території.

Наразі процес розмінування є довгим та дорогим. Водночас необхідним є якісне обстеження потенційно забруднених територій, запровадження новітніх технологій, моніторингів, скринінгів, використання спеціальної техніки, безпілотних літальних апаратів, а також міжнародна підтримка.

Можливі комплексні дії громади, землевласників та землекористувачів:

- обмежити використання замінованих та забруднених територій;
- провести фізико-хімічну оцінку ґрунтів;
- пошкоджені ділянки низького та середнього рівня потребують рекультивації;
- пошкоджені ділянки катастрофічного рівня необхідно консервувати (тимчасове виведення з обробітку).

Напрямок роботи з оздоровлення ґрунтів має стати ключовим в Україні. Насамперед, це стабільне партнерство між наукою, освітою, державою та бізнесом для здійснення важливих стратегічних кроків щодо відродження родючості ґрунтів.

Каталогом проєктів, спрямованих на вирішення еколого-економічних проблем Бериславської громади, який представлений в таблиці 3.3, зокрема, визначаються наступні проєкти.

Фіксування еко-злочинів. Метою проекту є документування еко-злочинів від російських агресорів, аналіз пост-окупаційного стану довкілля, розроблення рекомендації для керівництва громади по відновленню довкілля після закінчення бойових дій та просвітництво місцевих мешканців про довкіллієві проблеми.

Розроблення комплексного плану просторового розвитку території. Метою проекту є забезпечення сталого розвитку територіальної громади її населених пунктів, як єдиної системи розселення і території за їх межами.

Процес розроблення комплексного плану включає аналіз сучасного стану території, ідентифікацію проблем та потенціалу, визначення пріоритетних секторів розвитку, залучення стейкхолдерів та громадськості до процесу прийняття рішень, розробку конкретних стратегій і заходів, а також встановлення механізмів моніторингу та оцінки реалізації плану.

Основні етапи проекту включають збір та аналіз даних, проведення консультацій з громадськістю та стейкхолдерами, розробку варіантів стратегічних сценаріїв, оцінку впливу заходів на соціально-економічну та природну сферу, формулювання стратегічних цілей та заходів, розробку конкретних проектів та програм, розробку механізмів моніторингу та оцінки.

Результатом проекту є комплексний план просторового розвитку територіальної громади, який враховує потреби та пріоритети громади, сприяє сталому розвитку, підвищенню якості життя мешканців, збереженню природних ресурсів та створенню сприятливої інвестиційної та бізнес-середовища.

Створення геоінформаційного порталу громади. Головна ціль проекту полягає в наданні громаді доступу до важливої географічної інформації та забезпеченні зручного інструменту для спілкування та співпраці між громадою, організаціями та місцевою владою.

Для створення геоінформаційного порталу громади необхідним є:

- збір та обробка географічних даних, у тому числі, карт, координат об'єктів, демографічних даних, даних про пошкодження тощо для подальшого використання в порталі;
- розробка бази даних, в якій будуть зберігатися географічні дані та інша інформація, необхідна для функціонування порталу (бажано, щоб вона була інтероперабельна);
- розробка веб-інтерфейсу, який буде зручним для користувачів, у тому числі, створення мап, фільтрів, пошукових функцій, візуалізацію даних тощо;
- розробка функціональності, зокрема, наявності функцій планування розвитку, взаємодії з громадськістю, надання інформації про послуги та ресурси тощо;
- забезпечення безпеки та захисту даних [14].

Таблиця 3.3.

Каталог проєктів, спрямованих на вирішення еколого-економічних проблем Бериславської міської територіальної громади

	Назва проєкту місцевого розвитку	Опис проблеми, на вирішення якої спрямований проєкт
	Фіксування та оцінка впливу російських військових злочинів на стан довкілля в Бериславській міській територіальній громаді та план екологічних заходів після закінчення бойових дій. Створення екологічного профілю громади	Фіксування еко-злочинів на території Бериславської міської територіальної громади, визначення гострих екологічних проблем громади. Розробка рекомендацій для керівництва громади по відновленню довкілля після закінчення бойових дій. Підвищення поінформованості місцевих мешканців про довкіллієві проблеми.
	Розроблення комплексного плану просторового розвитку території	В Бериславській міській територіальній громаді відсутній найважливіший документ для громади, «Комплексний план просторового розвитку території» Законодавчо вже чітко встановлено, що за відсутності у громаді Комплексного плану просторового розвитку починаючи з 2025 року можливість жителів громади, підприємців, а також органів місцевого самоврядування відводити земельні ділянки, змінювати їх цільове призначення буде заблокована. Отримати дозвіл на будівництво будівель та споруд усіх категорій (в тому числі реставрацію, реконструкцію, капітальний ремонт), від житлових до промислових об'єктів, також буде неможливо. Такі ж складнощі виникнуть і при введенні цих об'єктів в експлуатацію (в тому числі самостійно збудованих). Тобто, якщо брати до зразка

		Бериславську міську раду, то з 2025 року неможливо буде здійснити елементарний капітальний ремонт будівель соціальної сфери, таких як школи та дитячі садочки, проводити ремонти вулиць та доріг, комунальної інженерної інфраструктури, зокрема систем водопостачання та водовідведення
	Створення геоінформаційного порталу громади	<p>Проблема відсутності геоінформаційного порталу громади полягає у наступному:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Відсутність доступу до важливої географічної інформації: Геоінформаційні портали надають корисні дані про територію, такі як мапи, розташування об'єктів, демографічні дані тощо. Без доступу до цієї інформації громада може зазнавати труднощів у плануванні розвитку, прийнятті рішень та взаємодії з іншими структурами. 2. Втрата можливості розуміти територію: Геоінформаційні портали допомагають громаді зрозуміти свою територію, її особливості та проблеми. Відсутність такого порталу може призвести до втрати цінної інформації, яка може бути використана для прийняття рішень з планування та розвитку. 3. Обмеження участі громади: Геоінформаційні портали можуть слугувати майданчиком для взаємодії громадян, організацій та місцевої влади. Це може сприяти залученню громадськості до процесів планування та розвитку, дозволяючи їм висловлювати свої погляди та думки. Відсутність такого порталу може обмежити можливості громадян брати участь у прийнятті рішень, що стосуються їх території. 4. Втрата потенційних інвестицій: Геоінформаційні портали можуть бути важливим інструментом для залучення інвестицій до громади. Вони надають потенційним інвесторам детальну інформацію про територію. Розробка електронного картографічного сервісу, що надає інформацію в реальному часі про соціальну інфраструктуру, інвестиційні пропозиції, туристичні об'єкти Бериславської міської територіальної громади дозволить вирішити цю проблему.

Відсутність чіткої державної стратегії щодо відновлення деокупованих територій громад, підкріплених конкретними програмами і проєктами із гарантованими фінансовими ресурсами створює перепони для покращення ситуації на середньострокову та довгострокову перспективу.

Створення національного Фонду відновлення стосується конкретних змін, які мають відбуватися вже сьогодні в якості життя людей і конкурентоспроможності деокупованих територій громад. Однак, зосередженість Фонду на терміновому вирішенні короткострокових завдань стрімко втрачає свою ефективність – через

брак комплексного бачення шляхів економічного відновлення деокупованих громад і відповідної координації зусиль державного управління щодо вирішення проблем їх розвитку з урахуванням середньо- та довгострокових потреб. Враховуючи високий рівень руйнування інфраструктури та деструктивний вплив наслідків збройного протистояння при формуванні завдань і заходів для деокупованих громад за напрямом економічного відновлення за основу слід взяти підхід до відновлення економіки, який ґрунтується на економічних перетвореннях і трансформації на засадах зеленої економіки замкнутого циклу та інноваційних технологіях.

ВИСНОВКИ

Всі еколого-економічні проблеми незалежно від того, якими галузями господарства породжені, нерозривно пов'язані з певною територією.

В рамках раціонального використання та охорони земель власники і землекористувачі, в тому числі орендарі, земельних ділянок при здійсненні господарської діяльності зобов'язані дотримуватися вимог земельного та природоохоронного законодавства України; проводити на земельних ділянках господарську діяльність способами, які не завдають шкідливого впливу на стан земель та родючість ґрунтів; підвищувати родючість ґрунтів та зберігати інші корисні властивості землі на основі застосування екологічнобезпечних технологій обробітку і техніки, здійснення інших заходів, які зменшують негативний вплив на ґрунти, запобігають безповоротній втраті гумусу, поживних елементів; забезпечувати захист земель від пожеж, ерозії, виснаження, забруднення, засмічення, засолення, осолонцювання, підкислення, перезволоження, підтоплення, заростання бур'янами, чагарниками і дрібноліссям; уживати заходів щодо запобігання негативному і екологічнонебезпечному впливу на земельні ділянки та ліквідації наслідків цього впливу тощо.

Болючим питанням на сьогодні є військова агресія, яка спричиняє широкомасштабну та довготривалу деградацію навколишнього середовища. Військові дії мають потужний вплив на стійкість ґрунтів до забруднень, спричинених бойовими діями. Окрім того, деокуповані земельні ділянки й досі потребують розмінування. Це зумовлює необхідність вирішення проблеми оцінки екологічного стану територій, які зазнали руйнувань через воєнні дії, та введення в обіг таких ділянок.

В кінці 2022 року Кабінет Міністрів України затвердив План дій органів виконавчої влади з відновлення деокупованих територій територіальних громад, що

передбачає проведення розмінування, визначення шкоди, завданої земельним ресурсам внаслідок тимчасової окупації тощо.

Саме позитивні практики відновлення земель складають інтерес для України, на території якої сьогодні ведуться інтенсивні бойові дії, що спричиняють порушення і забруднення ґрунтів.

Для оцінки впливу чинників трансформації під час воєнного стану обрано Бериславську міську територіальну громаду, яка перебувала в окупації більше півроку та деокупована в листопаді 2022 року.

В рамках «Стратегічного партнерства Міністерства закордонних справ Нідерландів з VNG International» за фінансування вказаного міністерства розроблено План відновлення та розвитку Бериславської міської територіальної громади на період 2023 – 2027 років.

План відновлення та розвитку Бериславської міської територіальної громади являє собою документ, у якому визначено план дій, що необхідно послідовно виконати для досягнення нового якісного стану територіальної громади – стану відновленої повоєнної функціональності, на засадах "краще ніж було".

План відновлення та розвитку територіальної громади містить аналіз стану та нагальних потреб території, опис проблем та потенційних небезпек, а також набір заходів, які необхідно реалізувати для відновлення та розвитку громади. Є інструментом стратегічного управління, який дозволяє враховувати ризики, планувати та координувати дії з відновлення та розвитку громади, підвищувати рівень життя місцевого населення та створювати умови для економічного зростання і процвітання.

Опрацювавши зазначений план, літературу за тематикою та засоби відкритої інформації можемо зафіксувати, що еколого-економічними проблемами використання земель деокупованої громади на сьогодні є наступні:

- знищення частини флори (ліси та лісовкриті території) через бойові дії й інший техногенний вплив;

- зростання обсягів накопиченого сміття у відведених звалищах та території ОТГ;

- пошкодження полігонів ТПВ та техніки спеціалізованих підприємств через військові дії;

- відсутність очисних каналізаційних споруд у м. Бериславі (відновлення очисних споруд не завершено, будівництво комплексу з сортування сміття зупинене через військові дії);

- забруднення гідрографічної мережі через військові дії та через пошкодження системи водовідведення м. Берислава (стічні води без належного очищення) тощо;

- підтоплені та заміновані території.

Можливі комплексні дії громади, землевласників та землекористувачів:

- обмежити використання замінованих та забруднених територій;

- провести фізико-хімічну оцінку ґрунтів;

- пошкоджені ділянки низького та середнього рівня потребують рекультивації;

- пошкоджені ділянки катастрофічного рівня необхідно консервувати (тимчасове виведення з обробітку).

Напрямок роботи з оздоровлення ґрунтів має стати ключовим в Україні. Насамперед, це стабільне партнерство між наукою, освітою, державою та бізнесом для здійснення важливих стратегічних кроків щодо відновлення здатності земель відігравати роль базису й засобу виробництва, відродження родючості ґрунтів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрійчук В. Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу: підручник. Київ: КНЕУ, 2013. 779 с.
2. Апопій В., Мацько М. Раціональне використання земель сільськогосподарського призначення : правові та економічні проблеми. Екологічні, економічні та технологічні аспекти використання земельних ресурсів: Матеріали міжнародного науково-практичного форуму, 19-21 вересня 2007р. Львів: Львівський державний агроуніверситет, 2007. 515с.
3. Врятувати українську землю. Як війна впливає на стан ґрунтів і що чекає на органічне виробництво. веб-сайт. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/05/11/700021/> дата звернення 02.06.2023р.)
4. Еколого-економічні імперативи державної політики використання земельних ресурсів: вітчизняні реалії та світовий досвід. веб-сайт. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1749> (дата звернення 01.06.2023 р.)
5. Земельний кодекс України: (скасований у 2001 році)
6. Земельний кодекс України: Відомості Верховної Ради України від 25 жовтня 2001 р. №2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення 04.06.2023).
7. Ковбасюк Ю.В. Державне регулювання в умовах ринкової економіки: навч.посіб. Київ: НАДУ, 2011. 154 с.
8. Корецький М.Х. Державне регулювання аграрної сфери у ринковій економіці: навч.посіб. Київ: УАДУ, 2002. 260 с.
9. Міська Програма розвитку земельних відносин і охорони земель на території Бериславської міської ради на 2019 – 2021 рр.: рішення Бериславської міської ради від 28 лютого 2019 р. №442. URL: <https://berislav-mr.gov.ua/rishennya> (дата звернення 12.06.2023).
10. Мірошниченко А.М. Земельне право України: підр. Київ: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. 712 с.

11. Муравська Н. Державне регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану. Юрист&Закон. 2022. №19. URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA015736. (дата звернення 08.06.2023).
12. Омельчак, К. Механізми державного регулювання ринку земель: підходи до визначення сутності. Державне управління та місцеве самоврядування. 2016. № 2 (29). С. 112-120.
13. Паньків З.П. Земельні ресурси: навч. посіб. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. 272 с.
14. План відновлення та розвитку Бериславської міської територіальної громади на період 2023 – 2027 років. веб-сайт. URL: <https://berislav-mr.gov.ua/wp-content/uploads/2023/05/Proekt-Planu-vidnovlennya-ta-rozvytku-Beryslavskoyi-miskoyi-terytorialnoyi-gromady.docx> (дата звернення 11.06.2023).
15. Про відновлення функціонування Державного земельного кадастру: Наказ Держгеокадастру від 09 червня 2022 № 141. URL: <https://land.gov.ua/wp-content/uploads/2022/06/Наказ-141-від-09.06.2022-1.pdf> (дата звернення 06.06.2023)
16. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення: Закон України від 31.03.2020 р. №552-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text> (дата звернення 14.06.2023).
17. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 12 травня 2022 р. № 2247-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2247-20#Text> (дата звернення 07.06.2023).
18. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану: Закон України від 24 березня 2022 р. №2145-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20#Text> (дата звернення 07.06.2023).

19. Про визначення адміністративних центрів та затвердження територій територіальних громад Херсонської області: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 червня 2020 р. № 726-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/726-2020-%D1%80#Text> (дата зверненн 10.06.2023).

20. Про затвердження плану дій органів виконавчої влади з відновлення деокупованих територій територіальних громад: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2022 р. № 1219-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-planu-dii-orhaniv-vykonavchoi-a1219r> (дата звернення 09.06.2023).

21. Про охорону земель: Закон України від 19 червня 2003 р. № 962-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15/ed20230518#Text> (дата звернення 29.05.2023).

22. Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям: Указ Президента України від 08 серпня 1995 р. № 720/95. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/720/95#Text> (дата звернення 13.06.2023).

23. Про схвалення концепції загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 січня 2022 р. № 70-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/70-2022-%D1%80#Text> (дата звернення 08.06.2023).

24. Ринок землі в Україні перебуває в стагнації. Що буде з цінами та попитом на угіддя в 2023 році. веб-сайт. URL:<https://delo.ua/economy/rinok-zemli-v-ukrayini-perebuvaє-v-stagnaciyi-shho-bude-z-cinami-ta-popitom-na-ugidya-v-2023-gosi-412183/> (дата звернення 08.06.2023).

25. Ринок сільськогосподарської землі в Україні: Офіційний сайт Міністерств аграрної політики та продовольства України. веб-сайт. URL:https://public.tableau.com/app/profile/fsuw/viz/v1_Land_market_1_v1/Dashboard3. (дата звернення 12.06.2023)

26. Третяк А. Напрями формування державної земельної політики, або зміна пріоритетів земельної реформи. Землевпорядний вісник. 2008. № 1. С. 21-33
27. Федоров М. М. Організаційно-економічні передумови формування ринку земель сільськогосподарського призначення. Економіка АПК. 2003. №1. С. 25-31.
28. Чаплигіна О.В., Шиян А.А. Фактори впливу на ціну земель сільськогосподарського призначення. Вісник Вінницького політехнічного інституту. 2011. №1. С. 36-40.
29. Чи можна вилікувати ґрунт від війни — відповіді на найпоширеніші запитання. веб-сайт. URL: <https://kurkul.com/spetsproekty/1423-chi-mojna-vilikuvati-grunt-vid-viyni--vidpovidi-na-nauroshirenishi-zapitannya> (дата звернення (07.06.2023)).
30. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко та ін. Київ, 1998. 244с.
31. Ali SH. Peace Parks: Conservation and Conflict Resolution. Cambridge (MA): MIT Press, 2007. 377с.
32. Ghalaieny M. The Toxic Remnants of War Project Toxic Harm: humanitarian and environmental concerns from military-origin contamination. 2013. 22с.
33. In France's Red Zones, World War I never ended. веб-сайт. <https://bigthink.com/strange-maps/zones-rouges/> (дата звернення 08.08.2023).
34. Jentsch A. The challenge to restore processes in face of nonlinear dynamics—on the crucial role of disturbance regimes. Restoration Ecology. 2007 №15. с.334–339
35. Thornton S. Red Zone. National Geographic. веб-сайт. URL:<https://education.nationalgeographic.org/resource/red-zone/> (дата звернення 11.06.2023).
36. Winter J. The legacy of the Great War: ninety years on. Columbia :University of Missouri Press, 2009. 244с.

37. U.S. Department of Agriculture. Forest Service: Status of the interior Columbia Basin: summary of scientific findings, General Technical Report, Portland: Secretary of Agriculture, 1996. 151с.

38. Warren S., Holbrook S., Dale D., Whelan N., Elyn M., Grimm W., Jentsch A. Biodiversity and the Heterogeneous Disturbance Regime on Military Training Lands. *Restoration Ecology*. 3007. Vol. 15, No. 4, с.606–612.

39. Zentelis R., Lindenmayer D. Bombing for biodiversity – enhancing conservation values of military training areas. *Conservation Letters*. 2014 №8(4) с.299–305. URL: <https://conbio.onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/conl.12155> (дата звернення (09.06.2023)).

ДОДАТКИ

Результати SWOT-аналізу деокупованої Бериславської територіальної громади

Сильні сторони	Слабкі сторони
<ul style="list-style-type: none"> Наявна інституційна інфраструктура на території громади. Берислав є адміністративним центром Бериславської МТГ та району. На його території розміщені ОМС, регіональні органи влади відповідного рівня, спеціалізовані державні установи, а також регіональні підрозділи підприємств, які надають послуги підключення до критичної інфраструктури (мереж). Виконавчі органи громади частково укомплектовані кадрами належної кваліфікації – штатна чисельність працівників виконавчих органів Бериславської МТГ складає 94 особи (у т.ч. 4 особи – військова адміністрація), із яких фактично працюють 40 (у т.ч. віддалено). Низькі питомі витрати для бізнесу при низькій конкуренції. Середній рівень зарплати у реальному секторі складає 6,7 тис. грн на місяць (мінімальний рівень, встановлений законодавством). Порівняно невисока вартість оренди та придбання нерухомості. Не сплачується податок на землю, майно, єдиний податок для окремих груп платників (ЗУ від 15.03.2022 р. № 2120-IX) та не здійснюється належне адміністрування податків. Базова НГО населених пунктів (затверджено рішеннями рад у 2012, 2014, 2015 та 2020 роках) коливається у межах 15,44 грн/м² до 203,5 грн/м², регіональні коригуючі коефіцієнти не застосовуються а зональні (у межах окремого населеного пункту) коливаються від 0,75 до 1,32. Ставки місцевих податків визначено на досить низькому рівні (https://is.gd/GmsftC). Попри пошкодження окремих об'єктів інженерної інфраструктури, більшість інженерних мереж проектувались «під розвинений» промисловий комплекс міста (машинобудівні та промислові підприємства) та можуть бути використані на етапі відновлення. У минулому громада мала розвинений сектор торгівлі і сфери послуг, промисловий сектор (машинобудівний, механічний, масло-сироробний заводи, харчокомбінат, хлібокомбінат), елеватор, паливний склад, заклади торгівлі, підприємства АПК (у т.ч. ТОВ «Берислав-хлібозавод»). Наразі більшість цих підприємств не працює. Наявність актуальної містобудівної документації адміністративного центру та сел. Шляхове. Генеральний план м. Берислав затверджено у 2003 році. У 2021 році розроблено (оновлено) містобудівну документацію «Коригування генерального плану населеного пункту в складі 	<ul style="list-style-type: none"> Близькість до лінії розмежування. Громада відділена від тимчасово-окупованої території водами Каховського водосховища шириною 4-5 км, тому є уразливою для більшості видів артилерійського озброєння. Відсутність комплексного плану просторового розвитку. ЗУ №711-IX від 17.06.2020 «Про внесення змін до Земельного кодексу України та інших законодавчих актів щодо планування використання земель» вводяться нові вимоги до планувальних документів громад – розроблення комплексних планів просторового розвитку. На території сільських населених пунктів Генплани застарілі. Відсутність актуальної інформації щодо: комунального та іншого майна на території громади (його технічного стану, приналежності, вартості), соціально-економічного стану громади та ділової активності, основних потреб, стану екології. Через обмеження доступу до реєстрів, втрати окремих даних під час окупації та постійні обстріли неможливо провести верифікацію/ інвентаризацію та оцінку для більшості об'єктів на території громади. Статистична інформація по громаді відсутня, тому використовуються оціночні судження щодо чисельності та структури населення у громаді, стану реального сектору економіки, визначення потреб у функціонуванні окремих об'єктів публічної інфраструктури, екологічної шкоди. «Польові опитування» ускладнені через військові дії поряд із громадою. Значні пошкодження житлового фонду, інженерних мереж, дорожнього фонду та публічної інфраструктури На початок лютого 2023 року 68% багатоквартирних будинків були пошкоджені, мінімум 85 приватних будинків було повністю зруйновані (непридатні до використання). Через пошкодження магістрального газопроводу припинене газопостачання населених пунктів громади, обмежене електропостачання мають принаймні 4 населені пункти громади (у т.ч. адміністративний центр), майно підприємств, які надають послуги ЖКГ та вивозу ТПВ, пошкоджене, знищене або викрадене. Пошкоджено (частково

Генерального плану м. Берислав Херсонської області», отримано позитивний експертний висновок ДП «УКРДЕРЖБУДЕКСПЕРТИЗА» (в 2022 році планувалось затвердити документацію). Генеральний план сел. Шляхове затверджено у 2018 році.

- **Сприятливі природно-кліматичні умови для розвитку окремих напрямків сільського господарства.**

За природно-кліматичними умовами територія Бериславської МТГ входить до складу III-го кліматичного району, який характеризується значною кількістю сонячних днів, вищими за середні по країні середньорічними температурами та невеликою кількістю опадів. За даними NASA, середній рівень сонячної інсоляції для регіону складає 1405 кВт/м². Приведена до умов відкритого горизонту середня швидкість вітру (за період 1981-2010 рр) в регіоні складає 4 м./с. Це дає можливість розвивати сонячну та вітрову енергетику.

Попри посушливий клімат, майже 10% території громади складають землі водного фонду, а близькість до Каховського водосховища дає можливість розвивати виноградарство, вирощування плодово-ягідних культур (на поливних землях), рибне господарство. У попередні роки на території громади функціонували великі господарства із вирощування винограду, перероблення овочевих і плодово-ягідних культур та розведення риби.

- **Значна площа території, потенційно придатна для розвитку АПК, туризму**

Громада має близько 50 км. берегової зони уздовж Каховського водосховища та крупних балок, таких як Дрімайлівська та інші. До широкомасштабного вторгнення на території громади в оренді перебуває земель комунальної власності – 1,7 тис. га, обробляється одноосібно 7,9 тис. га, обробляється великими товаровиробниками – 16 тис. га. Після розмінування на зниження військових ризиків зазначені конкурентні переваги сприятимуть розвитку туризму (готельно-ресторанного бізнесу), землеробства на поливних землях, а також сфери послуг – після розмінування території.

- **Добре логістичне розташування, розвинена дорожня інфраструктура.**

Бериславська МТГ розташована на правому березі Каховського водосховища на відстані 77 км від обласного центру. Громада має добре логістичне сполучення із тимчасово окупованими промисловими містами регіону – Новою Каховкою, Каховкою, містами АРК. Територією Бериславської МТГ пролягають автомобільні шляхи місцевого значення (Т2207 і Т0403), поряд із громадою пролягає автошлях державного значення (Р47) та міжнародного значення (М14, проходить по тимчасово-окупованій території), залізнична

відновлено) доступ до мереж мобільних операторів. Незначні/помірні пошкодження мають 9 із 10 закладів дошкільної освіти (один зруйновано повністю), 4 із 6 закладів загальної середньої освіти (приміщення 2 закладів знищено повністю), 2 заклади спеціалізованої фахової освіти, 8 бібліотек, 7 клубів, дитяча школа мистецтв та історичний музей, приміщення медичних закладів. Пошкоджено будівлю міської ради та районної адміністрації. Зношеність мереж водопостачання населених пунктів громади.

- **Суттєве скорочення чисельності мешканців та зростання демографічного навантаження**

Від початку 2022 року чисельність постійного населення скоротилась на 69%. Частка працездатного населення за відповідний період зменшилась із 67% до 26%, рівень демографічного навантаження (відношення чисельності населення у непрацездатному віці до чисельності населення у віці 18-64 роки) зріс на 22 в.п. та складає 63%.

- **Обмежені ресурси місцевого бюджету**

Заплановані доходи бюджету Бериславської МТГ на 2023 рік складають 82,6 млн грн., що складає 48% показника 2021 року. Основними складовими планових видатків є видатки на утримання апарату та за делегованими повноваженнями (на освіту) – сумарно 84%. Ліквідність бюджету у 2022 році склала 14%, а власні доходи у розрахунку на одного мешканця (3,1 тис) є низькими, що підсилює залежність громади від трансфертів.

- **Руйнування промислового комплексу та перенесення адміністративно-управлінської інфраструктури в інший регіон.**

За публічною інформацією впродовж останнього року промислові підприємства постраждали від ракетних та артилерійських обстрілів. Інвентаризація та оцінка збитків не проводилась.

Більшість промислових підприємств громади не розвивались/були ліквідовані ще до широкомасштабного вторгнення через конкуренцію із підприємствами Нової Каховки (була одним із економічних центрів регіону).

Більшість персоналу ОМС/ВА працює на території іншого регіону через знищення у Бериславі адміністративних приміщень та постійні обстріли. Це ускладнює (на думку опитаних респондентів) ефективність взаємодії зі стейкхолдерами у громаді та реагування на проблеми.

<p>станція «Козацьке».</p> <ul style="list-style-type: none"> • Значна кількість туристичних магнітів, пов'язаних з історично-культурною спадщиною Наявність природно-привабливих місць; історичної спадщини населених пунктів громади та унікальних об'єктів для екскурсій: у місті є дерев'яна Введенська церква (пам'ятник архітектури XVIII ст.), Пам'ятний знак «Дзвін» із точними копіями гармат, якими в свій час користувались козаки під час бою. Поблизу Берислава розташовані важливі об'єкти української культурної спадщини – Кам'янська Січ та могила кошового отамана Костя Гордієнка, Григоріє-Бізюків монастир та залишки фортеці Тягин. Збереглась братська могила героїв Кримської війни 1853–1856 р. з меморіальною каплицею. Збережено також інші об'єкти архітектурної і культурної спадщини, які можуть виступати туристичними магнітами. Громаду включено до аграрно-туристичного кластеру сталого зеленого туризму, оснований на історії Таврії про чумаків – перших підприємців України «Соляна дорога». • Розбудована інфраструктура надання публічних послуг із відповідним кадровим забезпеченням, а також соціальна інфраструктура. До широкомасштабного вторгнення ЦПАП Бериславської МТГ надавав широкий спектр послуг для населення та бізнесу. На території громади також функціонує мережа закладів охорони здоров'я (КНП Бериславська ЦРЛ», КНП Бериславський центр ПМСД), освіти, культури та соціального захисту (Територіальний центр). Створено Інклюзивно-ресурсний центр для дітей з особливими потребами. • Відновлено мережу управління із долученням широкого кола стейкхолдерів Функції міської військової адміністрації та виконавчих органів не дублюються, діяльність останніх поступово відновлюється. Це дає змогу ширше використовувати управлінський потенціал у процесі відновлення територіальної громади. <p>При виконавчому комітеті міської ради створено консультативно-дорадчі органи із широкою представленістю стейкхолдерів: Молодіжну раду, Робочу групу з розроблення та реалізації стратегії розвитку Бериславської територіальної громади (тимчасово не функціонує), Робочу групу з розроблення плану відновлення громади.</p> • Поклади корисних копалин, придатні для виготовлення будівельних матеріалів. Корисні копалини: В громаді знаходяться корисні копалини - глина. Потужність розрахована понад 20 років. 	<ul style="list-style-type: none"> • Відсутність сервісної інфраструктури та знищення майна для розміщення адміністративної інфраструктури. Відсутнє приміщення для розташування ЦНАП. На території Бериславської МТГ наразі працюють 3 банківські установи. Відсутні спеціалізовані установи та підприємства регіонального розвитку. Обмежена робота служб доставки. Відсутня офісна нерухомість належної якості. • Проблеми із кадровим забезпеченням для медичних закладів, промисловості За даними опитування, медичні заклади Бериславської МТГ відчувають нестачу лікарів за вузькоспеціалізованими напрямками. • Відсутність/неактуальність цільових програм розвитку Відсутність дієвої програми розвитку туризму у громаді; відсутність роз-роблених туристичних маршрутів. ПСЕР та інші цільові програми розроблятимуться із урахуванням обмеженої доступності даних, що погіршить їх якість. • Погіршення екологічної ситуації Пошкодження полігонів ТПВ та техніки спеціалізованих підприємств через військові дії. Зростання обсягів накопиченого сміття у відведених звалищах та території ОТГ; відсутність очисних каналізаційних споруд у м. Бериславі. Відновлення очисних споруд не завершено, будівництво комплексу з сортування сміття зупинене через військові дії. Забруднення гідрографічної мережі через військові дії та через пошкодження системи водовідведення м. Берислава (стічні води без належного очищення). Знищення частини флори (ліси та лісовкриті території) через бойові дії й інший техногенний вплив (за даними ресурсу «відкритий ліс» у Національному природньому парку «Кам'янська січ» вигоріло 635 га території; територія замінована мінами та залишками снарядів і пошкодженої техніки). • Недостатнє залучення стейкхолдерів до управління громадою Введення військової адміністрації передбачає суттєве спрощення механізму
--	--

<ul style="list-style-type: none"> • Сприятлива екологічна ситуація. Невелике екологічне навантаження (мала кількість підприємств, відсутність екологічно- небезпечних), достатня кількість зелених насаджень та водних об'єктів; наявність відведених сміттєзвалищ на території громади. 	<p>ухвалення рішень – на цей час не функціонує рада, депутатські комісії, не передбачено процедуру публічного обговорення. На думку респондентів, недостатньо висвітлюється діяльність органів місцевого самоврядування у ЗМІ. Не залучається у достатньому обсязі громада до обговорення суспільно-важливих питань.</p>
---	--

Результати PESTEL-аналізу

Можливості	Загрози
Р – Політична ситуація	
<ul style="list-style-type: none"> • Використання усіх можливих способів (залучення народних депутатів, представників відповідних міністерств...) узгодження дії місцевої та регіональної влади щодо відновлення об'єктів критичної інфраструктури. • Визначення пріоритетності громади/регіону відновлення для держави/партнерський установ із відповідним спрямуванням додаткових фінансових, технічних, кадрових ресурсів. • Завершення війни та військових дій, стабілізація соціально-економічної та політичної ситуації в Україні. • Посилення взаємодії між місцевою владою/центральною владою у частині: підзвітності та доступу до інформаційно-аналітичних ресурсів та реєстрів, ефективного розподілу коштів, спрямованих на відновлення критичної та іншої інфраструктури громади, коригування розпорядчих документів центральної влади, які обмежують можливості здійснення окремих операцій влади/підпорядкованими підприємствами/установами. • Перегляд підходів щодо формування меж територій громад, ДБН, просторового планування, що дозволить уникати конфліктних ситуацій із сусідніми громадами при визначенні меж, із державними установами/органами– при проведенні інвентаризації наявного майна, перепрофілювання окремих закладів. • «Зелений курс» та декарбонізація, поетапна відмова від викопних корисних копалин та перехід на відновлювані джерела енергії. 	<ul style="list-style-type: none"> • Відтермінування процесів відбудови, зміна регуляторного поля/політичні рішення без урахування інтересів громади. Проблеми із наповненням бюджету громади посилились не лише через зниження ділової активності, а й через законодавчі зміни, наслідком яких було звільнено платників від окремих податків без належної компенсації для місцевих бюджетів. Окрім того, остаточно нерегульовані процедурні питання підтримки постраждалих громад, прозорості розподілу фінансування між громадами. • Зростання напруженості у взаємодії між місцевою владою та іншими категоріями стейкхолдерів через (місцеві осередки політичних партій, громадські організації, ЦОВВ, регіональна влада, бізнес тощо) щодо бачення планування та імплементації заходів, із відновлення і забезпечення сталого розвитку громади. Можливі протиріччя між місцевою владою та окремими групами впливу серед мешканців громади, що може призвести до суперечок в плані першочерговості відновлення саме об'єктів соціальної інфраструктури. • Зміна державної регіональної політики та принципів взаємодії із місцевою владою/ розвитку територій відновлення у разі посилення політичної турбулентності, зростання фіскальних ризиків, посилення військової загрози.
Е - Економічна ситуація	
<ul style="list-style-type: none"> • Відновлення промислового комплексу громади для забезпечення потреб економіки України. Відновлення машинобудівного заводу, будівництво переробних підприємств, а це робочі місця та наповнення бюджету громади. Відновлення будівельних підприємств усіх форм власності для відбудови та ремонту зруйнованих та пошкоджених об'єктів громади. Державна підтримка сільгоспвиробників для стимулювання відновлення галузі, а це виробництво та подальша переробка. • Включення проєктів громади до Національних та Регіональних планів відновлення що сприятиме покращенню 	<ul style="list-style-type: none"> • Небажання та обмежені можливості власників заводу його відновлювати. Відсутність інвесторів для відновлення переробної галузі. • Посилення кризових явищ в економіці країни та скорочення державних програм підтримки бізнесу/відновлення інфраструктури, що призведе до зниження ділової активності, втрати ринків збуту та недофінансування розвиваючих проєктів. • Дефіцит кадрів для підприємств реального сектору та системи управління, зумовлений асиміляцією

<p>можливостей першочергового залучення ресурсів.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Фінансові механізми: податкові пільги, митні преференції та канікули для бізнесу тощо. • Стабілізація ситуації в енергетиці, що дозволить відновити проектну потужність існуючих підприємств громади. • Міжнародна співпраця, можливості співпраці з проектами міжнародної технічної та гуманітарної допомоги, а також з програмами міжнародних фінансових організацій, орієнтованих на фінансування розвитку громад, віднесених до території відновлення; • Державна та міжнародна підтримка територій, фінансування проектів інфраструктури в рамках національного Фонду відновлення, Фонду енергоефективності, підтримка ЄС, країн світу та інших донорів • Інноваційне відновлення громад за принципом «КРАЩЕ ніж БУЛО», реалізація інноваційних проектів (європейські програми «Горизонт 2020», COSME); створення інноваційної мережі із залученням наукових, науково-дослідних організацій з інтеграцією в європейські мережі з метою трансферу технологій та знань • Розмінування територій громади та залучення їх в економічну діяльність. 	<p>вимушених мігрантів у регіонах/країнах поточного перебування, смертністю або каліцтвами чоловічого населення у працездатному віці, відсутністю системи навчання/адаптації персоналу у громаді та припиненням дії регіональних/національних програм за відповідним напрямком.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ескалація/продовження бойових дій на території громади/у регіоні, що посилює ризики знищення активів та обмежить можливості залучення інвестицій. • Перебої у енергопостачанні та тривалі логістичні/технічні перепони для підприємств, що призведе до скорочення потенціалу економіки громади. • Зростання цін на енергоресурси для підприємств, установ та населення що призведе до некомпенсованого збільшення витрат на виробництво товарів/робіт/послуг в умовах обмежених фінансових можливостей господарюючих суб'єктів та населення. • Складні технічні та високовартісні процедури підключення до інженерної інфраструктури та посилення обмежень доступу до інформації/вчинення певних дій в умовах військового стану негативно впливають на ділове середовище обмежуючи можливості реалізації проектів у виробничому секторі. • Обмежені можливості фіксації/оцінюванні втрат від військових дій через складну безпекову ситуацію. Некоректна робота РПЗМ/неузгоджені дії власників пошкодженого майна/адміністраторів щодо фіксації втрат, що підвищить ризики неотримання компенсації.
<p>S - Демографічна / соціальна ситуація</p>	
<ul style="list-style-type: none"> • За даними соцмереж, значна частина мешканців планує повернутись та брати участь у відбудові громади. • Підтримка ВПО на рівні влади та міжнародних гуманітарних проектів. • Впровадження державної гендерної політики на всіх рівнях; • Підвищення соціальних стандартів; • Будівництво нового житла. 	<ul style="list-style-type: none"> • Високий рівень захворюваності та смертності населення, в тому числі через військові дії та обмеження доступу до якісної медицини у районах військових дій; • Наростання соціальної напруженості через кризові явища; (руйнація закладів освіти) • Відтік та від'ємна міграція працездатного населення, у тому числі молоді за кордон; • Соціальна депресія, погіршення психологічного стану суспільства через війну та кризові явища
<p>T - Стан технологій / інфраструктури</p>	
<ul style="list-style-type: none"> • Відновлення виробництва з урахуванням новітніх (енергозберігаючих) технологій в машинобудуванні, в відновленні водозабезпечення населених пунктів громади. Відновлення будівництва комплексу з сортування сміття. • Залучення в громаду найкращих практик Нідерландських муніципалітетів та інших Європейських країн 	<ul style="list-style-type: none"> • Відсутні технології та значні регуляторні перепони щодо утилізації /переробки будівельного сміття. • Не можливість розвитку інфраструктури на приєднаних населених пунктах через їх тимчасову окупацію та (раніше) законодавчі вимоги функціонування території заповідного фонду.

<ul style="list-style-type: none"> • Цифровізація та впровадження інноваційних технологій в виробництво, управління та сервіси; • Реалізація проєктів відбудови інфраструктури в рамках загальнодержавних програм. • Впровадження найкращих практик муніципального менеджменту в Україні (запровадження Smart рішень в управління громадою); 	<ul style="list-style-type: none"> • Збільшення кількості аварій на об'єктах інфраструктури, обумовлених наростаючим зносом та пошкодженням основних фондів; • Висока вартість та складність розмінування територій громади; • Мережа автомобільних доріг державного значення потребує реконструкції; • Низький рівень цифровізації, відсутній Інтернет та поганий мобільний зв'язок у сільській місцевості;
L - Правовий вплив	
<ul style="list-style-type: none"> • Затвердження Порядку розробки Плану відновлення та розвитку територіальної громади та Херсонської області. • Членство України в ЄС • Приєднання України до «зеленого курсу» Європи, декарбонізація економіки України. • Створення національного Фонду відновлення. 	<ul style="list-style-type: none"> • Відсутність/скорочення державної підтримки розвитку деокупованих громад. • Відсутність доступу до дешевих фінансових ресурсів (високі ставки, низький рівень кредитування бізнесу на лінії розмежування через високі військові ризики та відсутність застави). • Відсутність пільгового кредитування для відкриття власної справи. • Відсутні ефективні інструменти на законодавчому рівні підтримки інвесторів.
Е – Вплив на навколишнє середовище	
<ul style="list-style-type: none"> • Впровадження заходів з адаптації до наслідків зміни клімату та пом'якшення зміни клімату на підставі Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату, Паризької угоди, політичних ініціатив Європейської Комісії «European Green Deal». • Розбудова регіональної системи моніторингу довкілля на виконання вимог Директиви 2008/50/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 травня 2008 р. «Про якість атмосферного повітря та чистіше повітря для Європи» та Директиви 2004/107/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 15 грудня 2004 р. «Про миш'як, кадмій, ртуть, нікель та поліциклічні ароматичні вуглеводні в атмосферному повітрі», Директиви 2000/60/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 23 жовтня 2000 р. «Про встановлення рамок діяльності Співтовариства в галузі водної політики» тощо. • Розбудова регіональної системи управління побутовими та промисловими відходами на виконання вимог Директиви 2008/98/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 19 листопада 2008 р. «Про відходи та скасування деяких директив», Директиви 1999/31/ЄС від 26 квітня 1999 р. «Про захоронення відходів», Директиви 2006/21/ЄС Європейського парламенту та Ради від 15 березня 2006 р. «Про управління відходами видобувних підприємств, та якою вносяться зміни до Директиви 2004/35/ЄС». 	<ul style="list-style-type: none"> • Техногенне навантаження, забруднення атмосфери, водних ресурсів, просідання ґрунтів внаслідок діяльності підприємств, бойових дій та населення. • Забрудненість території громади через військові дії та вимушене відхилення від повного дотримання правил та технік екологічної безпеки. • Відсутність системи водовідведення (очисних споруд), призведе до забруднення вод Каховського водосховища.